

Міністерство освіти і науки України
Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна
Навчально-науковий інститут «Українська інженерно-педагогічна
академія»
Кафедра Практичної психології

КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА

бакалавра

на тему

Взаємозв'язок стратегій поведінки в конфліктних ситуаціях та рис
характеру студентів психологів
(тема кваліфікаційної роботи)

Виконав: студент 4 курсу, групи: Дмп-пс-21-
1
спеціальності : 053 Психологія
(код і найменування спеціальності)

_____ / Кирил Кошарний
(підпис) (ім'я та прізвище)

Керівник _____ / Олена Фальова
(підпис) (ім'я та прізвище)

Рецензент _____ / Наталія Брюханова
(підпис) (ім'я та прізвище)

«До захисту допущено»

В.о. завідувачка кафедри _____ / Наталія КУЧЕРЕНКО
(підпис) (ім'я та прізвище)

Секретар ЕК _____ / Маргарита МИХАЛЕНКО
(підпис) (ім'я та прізвище)

Харків – 2025 рік

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна

Навчально-науковий інститут «Українська інженерно-педагогічна академія»
Кафедра практичної психології
Рівень вищої освіти перший (бакалаврський)
Спеціальність 053 Психологія
Освітня програма Практична психологія

ЗАТВЕРДЖУЮ

Завідувач кафедри

_____ (підпис ініціали, прізвище)

«__» _____ 20__ р.

З А В Д А Н Н Я

НА КВАЛІФІКАЦІЙНУ РОБОТУ

_____ Кошарний Кирилл Олександрович

(прізвище, ім'я, по батькові студента)

Тема роботи Взаємозв'язок стратегій поведінки в конфліктних ситуаціях та рис характеру студентів психологів

керівник роботи

Фальова Олена Євгенівна, доктор психологічних наук, професор,

(прізвище, ім'я, по батькові, науковий ступінь, вчене звання)

затверджені наказом по університету від "11" квітня 2025 року
№4801-5/925

2. Строк подання студентом роботи 28.05.2025

3. Перелік питань, які потрібно розробити:

1. Провести теоретичний аналіз джерел з теми дослідження;

2. Провести емпіричний аналіз стилів поведінки та рис характеру студентів психологів;

3. Виявити взаємозв'язок між стилями поведінки в конфліктній ситуації та рисами характеру студентів психологів;

4. Скласти практичні рекомендації щодо корекції стилів поведінки в конфліктній ситуації;

4. План роботи

№ з/п	Назви етапів роботи
1	Пошук і подальший аналіз літературних джерел, складання бібліографії по темі, розробка та написання теоретичної частини роботи
2	Підбір методичного матеріалу та подальше проведення дослідження
3	Статистична, математична та кореляційна обробка даних, отриманих під час дослідження. Опис даних проведеного дослідження.
4	Формування висновків та рекомендаційного матеріалу.
5	Здача кваліфікаційної роботи на перевірку керівнику кваліфікаційної роботи; корекція роботи з урахуванням зроблених зауважень; здача фінального варіанту кваліфікаційної роботи; отримання відгуку; отримання рецензії; підготовка презентації до виступу.

5. Дата видачі завдання 12.04.2025

Студент

_____ (підпис)

_____ (ініціали, прізвище)

Керівник роботи

_____ (підпис)

_____ (ініціали, прізвище)

РЕФЕРАТ

Кваліфікаційна робота містить: 59 сторінок, зміст, вступ, 2 розділи (1 – опис теоретичного матеріалу, 2 – опис проведеного дослідження), 3 підрозділи у першому розділі, 4 підрозділи у другому розділі, 7 зображень, 3 таблиць, 21 використаних літературних джерел.

Об'єкт дослідження. Стратегії поведінки в конфліктних ситуаціях, риси характеру студентів психологів.

Предмет дослідження. Взаємозв'язок стратегій поведінки в конфліктних ситуаціях та рис характеру студентів психологів

Мета. Визначити взаємозв'язок стратегій поведінки в конфліктних ситуаціях та рис характеру студентів психологів.

Завдання дослідження: провести теоретичний аналіз джерел з теми дослідження; провести емпіричний аналіз стилів поведінки та рис характеру студентів психологів; виявити взаємозв'язок між стилями поведінки в конфліктній ситуації та рисами характеру студентів психологів; скласти практичні рекомендації щодо корекції стилів поведінки в конфліктній ситуації;

Практична значущість дослідження: Результати проведеного дослідження мають значну практичну цінність для оптимізації підготовки майбутніх психологів, особливо в умовах війни та післявоєнного відновлення. Виявлені взаємозв'язки між рисами характеру, акцентуаціями та стратегіями поведінки в конфліктах можуть бути використані для розробки спеціалізованих тренінгів, удосконалення навчальних курсів, проведення профорієнтації. Це сприятиме підвищенню якості професійної підготовки майбутніх фахівців, їхньої здатності ефективно розв'язувати конфлікти та надавати кваліфіковану психологічну допомогу населенню, зміцнюючи психологічну стійкість суспільства.

Ключові слова: конфлікт, конфліктна ситуація, конфліктна поведінка, особливості поведінки в конфлікті, юнацький вік, риси характеру, акцентуації характеру.

ABSTRACT

The qualification work contains: 59 pages, table of contents, introduction, 2 chapters (1 - description of theoretical material, 2 - description of the research), 3 subsections in the first chapter, 4 subsections in the second chapter, 7 images, 3 tables, 21 references.

Object of research. Strategies of behaviour in conflict situations, character traits of psychology students.

Subject of research. Interrelation of strategies of behaviour in conflict situations and character traits of students of psychology

Objective. To determine the relationship between the strategies of behaviour in conflict situations and the character traits of students of psychology.

Objectives of the study: to conduct a theoretical analysis of sources on the topic of the study; to conduct an empirical analysis of behavioural styles and character traits of psychology students; to identify the relationship between behavioural styles in a conflict situation and character traits of psychology students; to develop practical recommendations for correcting behavioural styles in a conflict situation;

Practical significance of the study: The results of the study are of significant practical value for optimising the training of future psychologists, especially in war and post-war conditions. The identified interrelationships between character traits, acting out and strategies of behaviour in conflicts can be used to develop specialised training, improve training courses, and conduct career guidance. This will help to improve the quality of professional training of future specialists, and their ability to effectively resolve conflicts and provide qualified psychological assistance to the population, strengthening the psychological resilience of society.

Key words: conflict, conflict situation, conflict behaviour, peculiarities of behaviour in conflict, adolescence, character traits, character accentuation.

ЗМІСТ

ВСТУП	7
РОЗДІЛ 1	12
ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ВИВЧЕННЯ АНАЛІЗ ТЕОРІЇ СТУДЕНТСЬКОГО ВІК ТА ПОВЕДІНКИ В КОНФЛІКТІ	12
1.1 Сутність конфлікту та особливості поведінки студентів психологів в конфліктній ситуації	12
1.2 Риси характеру як особистісні чинники поведінки студентів в конфліктній ситуації	22
1.3 Особливості акцентуацій характеру в студентському віці	25
Висновок до першого розділу	29
РОЗДІЛ 2	30
ЕСПЕРИМЕНТАЛЬНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ ЗВ'ЯЗОК СТРАТЕГІЙ ПОВЕДІНКИ В КОНФЛІКТНІЙ СИТУАЦІЇ ТА ОСОБИСТІСНИХ РИС СТУДЕНТІВ ПСИХОЛОГІВ	30
2.1 Структура та методи дослідження	30
2.2 Аналіз результатів дослідження	33
2.3 Взаємозв'язок стратегій поведінки в конфліктній ситуації та рис характеру студентів психологів	46
2.4 Практичні рекомендації щодо корекції конфліктної поведінки студентів	52
Висновки до другого розділу	58
ВИСНОВКИ	61
СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ	63

ВСТУП

Актуальність теми. В умовах повномасштабного вторгнення в Україні, важливим питанням стає підготовка спеціалістів психологів, які здатні працювати в складних соціально-психологічних умовах, спроможні допомагати людям, що переживають стреси, тяжкі психологічні трами, горе, загибель рідних, надмірне соціальне та психологічне навантаження, внутрішню напругу, пов'язану з навколишньою невизначеністю та багато іншого.

Через сучасні соціально-психологічні умови в Україні, ефективне розв'язання конфліктів стає особливо вагомим для майбутніх психологів, чия професійна діяльність буде пов'язана з допомогою населенню в період воєнного часу. Тому, дослідження психоемоційного стану студентів психологів, специфіка їх особистісних рис характеру, дослідження особливостей поведінки в конфліктних ситуаціях набувають актуальності.

Студентський вік завжди був у центрі уваги спеціалістів різних напрямків: маркетологи, економісти, фахівці у справах молоді, соціальні працівники, психологи, медики, педагоги, соціологи та інші. Зокрема, дослідження студентства присвячені роботи таких вітчизняних вчених як: О.Є. Фальова, Н.В. Павлик, Т.М. Яблонська, О.І. Пенькова, Л.І. Пилипенко, В.В. Антоненко, М.Й. Боришевський, О.В. Шевченко, Н.Д. Володарська, А.О. Сухецька, В.Ф. Моргун, Н.Ю. Ткачова, Л.М. Семенюк та інші.

У психологічній науці інтерес до студентського віку виявили наступні зарубіжні вчені: Ш. Бюлер, Ж. Піаже, З. Фрейд, Е. Еріксон, Е.Формм, К. Левін, К. Юнг, Х. Ремшмидт, К. Хорні, Р. Бернс, М. Кле, А. Адлер та інші.

Сучасні умови вимагають від спеціалістів бути стресостійкими і поводити себе на професійному рівні, тому дуже важливою в цьому контексті є проблема конфліктності. Проблема конфліктності досліджувалась такими вченими як: Н.І Левус, Е.В Ткачук, Н.Автойчук, В.Ф.Орлов, О.М.Отич, О.О.Фурса, Г. В Ложкін, Н. І. Пов'якель,

Л.О.Коберник, В.О. Нагаєв, Л.Б. Куліненко, В.С Орлянський, Л.О.Котлова, Л. Козер, А.Г. Лизанець, А.В. Курова, С.М.Калаур, З.З.Фалинська, Ж. Піаже, А. Бандура, А. Реан, О.М. Кін, Т.В. Жванія, Дж. Доллард, Н. Міллер, Л. Берковіц та інші.

Однак, слід зазначити, що конфліктність не існує сама по собі. Важливими факторами які до неї співвідносяться є риси характеру. Вивченням рис характеру особистості займалися наступні вчені: Р.В. Павелків, Г. Шепелева, К.Леонгард, О.Тимошук, В.Дерпак, М.Йонда, І. Т.Токар, І.І. Кича, М.Й.Варій та інші.

беручи до уваги, що більшість наявних праць, які стосуються тем дослідження написані до 2022 року. вбачаючи це, ми вважаємо за потрібне зазначити про необхідність проведення нових досліджень студентського життя в сучасних умовах. Через те, що ці дослідження матимуть доповнюючий характер, вони вчитимуться актуальним

Проте, незважаючи на наявність наукових досліджень, проблема взаємозв'язку поведінки студентів в конфліктній ситуації та рис характеру досліджена недостатньо.

Об'єкт дослідження. Стратегії поведінки в конфліктних ситуаціях, риси характеру студентів психологів.

Предмет дослідження. Взаємозв'язок стратегій поведінки в конфліктних ситуаціях та рис характеру студентів психологів

Мета. Визначити взаємозв'язок стратегій поведінки в конфліктних ситуаціях та рис характеру студентів психологів.

Завдання дослідження:

1. Провести теоретичний аналіз джерел з теми дослідження;
2. Провести емпіричний аналіз стилів поведінки та рис характеру студентів психологів;
3. Виявити взаємозв'язок між стилями поведінки в конфліктній ситуації та рисами характеру студентів психологів;

4. Скласти практичні рекомендації щодо корекції стилів поведінки в конфліктній ситуації;

Методи дослідження. Для виконання мети кваліфікаційної роботи, дослідження було розділено на теоретичний методи вивчення та емпіричний. В рамках теоретичного методу вивчення був проведений аналіз наукових джерел, які дотичні до теми кваліфікаційної роботи, та подальша систематизація й узагальнення наукових положень. Під час емпіричного методу вивчення теми, було проведене дослідження з використанням психодіагностичних методик на вияв рис характеру, типів поведінки в конфліктній ситуації. До того ж використовувалися методи анкетування та математичної статистики, для узагальнення та наочності результатів експериментальної частини дослідження.

В ході емпіричного дослідження були використанні наступні психодіагностичні методики:

- Опитувальник "Визначення способів регулювання конфліктів" К. Томаса, Р. Килманна;
- Модифікований варіант тесту РХТ «Риси характеру і темпераменту»;
- Опитувальник акцентуації характеру і темпераменту Леонарда-Шміше;

Експериментальна база дослідження став Навчально-науковий інститут “Українська інженерно-педагогічна академія” Харківського національного університету ім. В.Н. Каразіна.

Коротка характеристика групи (вибірки) досліджуваних. Для проведення емпіричної частини, в загальній кількості в дослідженні взяли участь 40 студентів кафедри Практичної психології Навчально-Наукового інституту «УПА» Харківського Національного Університету імені В.Н. Каразіна. Серед них 20 студентів першого курсу та 20 студентів 4 курсу.

Інформаційна база дослідження. Інформаційною базою для кваліфікаційної роботи стали роботи вітчизняних та зарубіжних вчених, в яких висвітлювались психологічні аспекти конфлікту та поведінки особистості в конфліктній ситуації з урахуванням рис характеру, акцентуацій та вікових особливостей юнацького віку: О.Є. Фальова, М.Й. Варій, К. Леонгард, Г. Шепелева, Р.В. Павелків, Л.Б. Куліненко, М.Й. Боришевський, О.В. Шевченко, Н.Д. Володарська, Л.І. Пилипенко, В.В. Антоненко, О.І. Пенькова, Т.М.Яблонська, Н.В. Павлик, В.Сьянова, В.О. Нагаєв, Л.О.Коберник, Г.В.Ложкін, Н.І. Пов'якель, В.Ф.Орлов, О.М.Отич, О.О.Фурса, Н.Автойчук, Н.І Левус, Е.В Ткачук та інші.

Новизна одержаних результатів.

У кваліфікаційній роботі було уточнено та емпірично встановлено:

- уточнено дані щодо поведінки студентів психологів в конфліктній ситуації в сучасних умовах воєнного стану в Україні;
- висвітлені специфічні поєднання рис характеру та акцентуацій характеру зі стратегіями поведінки в конфліктній ситуації;
- розширено уявлення про взаємозв'язок стилів поведінки в конфліктній ситуації та рис характеру студентів психологів;

Практичне значення одержаних результатів.

Результати проведеного дослідження мають значну практичну цінність для оптимізації підготовки майбутніх психологів, особливо в умовах війни та післявоєнного відновлення. Виявлені взаємозв'язки між рисами характеру, акцентуаціями та стратегіями поведінки в конфліктах можуть бути використані для розробки спеціалізованих тренінгів, удосконалення навчальних курсів, проведення профорієнтації. Це сприятиме підвищенню якості професійної підготовки майбутніх фахівців, їхньої здатності ефективно розв'язувати конфлікти та надавати кваліфіковану психологічну допомогу населенню, зміцнюючи психологічну стійкість суспільства.

Апробація: результати дослідження обговорювалися та були схвалені на VI Всеукраїнській науково-практичній конференції з міжнародною участю «Особистість в освітньому середовищі сучасного суспільства»/ "Personality in the educational environment of modern society», яка проходила 21 квітня 2025 р.м. Дніпро – м. Любляна.

(Кошарний К.О. Особливості поведінки у конфліктній ситуації, акцентуацій характеру та захисних механізмів в студентському віці /К.О. Кошарний - м. Дніпро – м. Любляна 21 квітня 2025 р. («Особистість в освітньому середовищі сучасного суспільства»/ "Personality in the educational environment of modern society»: Матеріали VI Всеукраїнської науково-практичної конференції з міжнародною участю. 21 квітня 2025 року, м. Дніпро / ред. колегія: В. Сиченко, І. Безена, Мойса Schlamberger Brezar, О.Федіна, І.Карпань, Т.Богатирьова. Дніпро-Любляна: КЗВО «ДАНО» ДОР», Україна - University of Ljubljana, Slovenia, 2025. 270 с.)

Структура та об'єм кваліфікаційної роботи.

Кваліфікаційна робота містить: 59 сторінок, зміст, вступ, 2 розділи (1 – опис теоретичного матеріалу, 2 – опис проведеного дослідження), 3 підрозділи у першому розділі, 4 підрозділи у другому розділі, 7 зображень, 3 таблиць, 21 використаних літературних джерел.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ВИВЧЕННЯ АНАЛІЗ ТЕОРІЇ СТУДЕНТСЬКОГО ВІК ТА ПОВЕДІНКИ В КОНФЛІКТІ

1.1 Сутність конфлікту та особливості поведінки студентів психологів в конфліктній ситуації

Аналізуючи роботи вчених-психологів та психологічну літературу, яка дотична до теми «Конфлікту», можна підкреслити відсутність єдино прийнятого тлумачення терміну «Конфлікт», і, більша частина поглядів с приводу цього поняття є доповнюючими одне одного.

Звертаючись до тлумачення поняття «конфлікт», у більшості наукових робіт та тлумачних словниках, цей термін позначає протиставлення, яке може виникати між двома відмінним один від одного суб'єктами, через розходження думок та поглядів [1-7].

Низка вчених, які досліджували конфліктну поведінку, підкреслюють направленість дій особистості на досягнення інтересів особи учасника конфліктної ситуації [1].

Н. Антонійчук розглядає поведінку в конфлікті як соціально-психологічну реакцію на чинники, що дезорганізують свідомість діяльність особистості. Такий стан виникає, коли внутрішні протиріччя через засвоєння несумісних правил, ролей та норм ускладнюють нормальне життя та дії людини [2].

В.Ф. Орлов, О.М. Отич та О.О. Фурса у своїй праці «Психологія конфлікту» підтримують думку про прагнення людини до внутрішньої несуперечливості, що виникає при узгодженні власних переконань і цінностей. Вони також наголошують на формуванні дискомфорту або когнітивного конфлікту в разі виникнення будь-яких протиріч у цій системі [3].

Аналіз психологічної літератури виявляє, що базовими ознаками конфлікту як протистояння є усвідомлення фундаментальних розбіжностей в інтересах, мотивах та судженнях, що призводить до відкритого або прихованого протистояння із взаємними збитками. Ця взаємодія супроводжується значною психологічною напруженістю та негативними емоціями, що зтягають учасників у конфлікт, ускладнюючи його врегулювання [3].

Враховуючи базові ознаки конфлікту як протистояння, що виникає через усвідомлення розбіжностей і супроводжується напруженістю, логічно розглянути причини його виникнення. За Г.В. Ложкіним та Н.І. Пов'якель, конфлікт зароджується в неприйнятній ситуації з неподільним об'єктом, де вирішення проблеми однієї сторони можливе лише за рахунок іншої, викликаючи її протидію. Проте існує думка, що на початковій стадії учасники можуть ще не усвідомлювати наявності конфлікту [5].

У психологічній літературі подібні фактори та причини об'єднуються терміном «конфліктогени», що охоплює слова, поведінку, дії або бездіяльність особистості, які можуть призвести до конфлікту [3; 4]. В своїй роботі Г. В. Ложкін, Н.і. Пов'якель перелічують та наводять змістовний опис лівової частини можливих конфліктогенів [4]. Конфліктогени — це поведінкові елементи, які руйнують взаємодію та провокують конфлікти. Це можуть бути прямі загрози, необґрунтована критика, негативні оцінки, зневажливі прояви (наприклад, насмішки чи приниження), демонстрація власної переваги, підвищення тону, перебивання співрозмовника, самоствердження за рахунок інших, нав'язливі поради, приховування важливої інформації, створення конкуренції, агресія, дратівливість, егоїзм та маніпуляції. Також до конфліктогенів відносять порушення етики спілкування, нещирість, ігнорування компромісу та інші дії, що заважають конструктивному діалогу [4].

Описуючи причини виникнення конфлікту за суб'єктами, В.Ф.Орлов, О.М.Отіч та О.О.Фурса виділяють особистісні конфлікти як внутрішні переживання через боротьбу протилежних бажань, потреб та інтересів. Міжособистісні конфлікти спалахують між людьми через несумісність цілей, цінностей, норм поведінки або конкуренцію за ресурси. Міжгрупові конфлікти розглядаються як протистояння між соціальними групами з розбіжними інтересами, часто виникаючи як наслідок міжособистісних суперечок за підтримки товаришів [3].

Розглянувши походження конфліктів, варто також звернутися до аналізу факторів, що їх зумовлюють, а саме – об'єктивних та суб'єктивних причин [3; 6]. Об'єктивні причини конфліктів закладені в соціальній взаємодії через розбіжності. Суб'єктивні ж фактори, що походять від індивідуальних психологічних якостей, визначають вибір конфліктної поведінки замість конструктиву. Психологи підкреслюють, що особистісні особливості часто є вирішальними у виборі агресії в передконфліктних ситуаціях [3; 6].

Зважаючи на поділ причин конфліктів на об'єктивні та суб'єктивні, значну роль у їх виникненні та розвитку відіграють соціально-психологічні чинники. У праці «Психологія конфлікту» 2008 року підкреслюється, що соціально-психологічні причини конфліктів часто пов'язані з проблемами комунікації між людьми та групами, зокрема зі спотворенням інформації, що призводить до взаємного нерозуміння [3]. Таке нерозуміння може як провокувати конфлікти, так і поглиблювати вже існуючі розбіжності. Ще однією поширеною соціально-психологічною причиною міжособистісних конфліктів є порушення рольової взаємодії, коли учасники спілкування не відповідають очікуванню від них ролям. У своїй роботі В.Ф.Орлов, О.М.Отіч, О.О.Фурса наводять як приклад найбільш розповсюдженої соціально-психологічної причини конфліктів у взаємодії людей вибір кожним різних способів оцінки результатів діяльності та особистості партнерів, підкреслюючи, що "в основі будь-якої оцінки лежить

порівняння". Вони виділяють п'ять способів порівняння: з ідеальним станом, з нормативними вимогами, зі ступенем досягнення мети, з результатами інших та з початковим станом справ [3].

Психологічне підґрунтя конфліктів часто криється в індивідуальних уявленнях про належну поведінку та очікуваннях від інших. Коли дії не відповідають цим очікуванням, особливо якщо сприймаються як неприпустимі, виникає конфлікт. Навіть небажана поведінка може створити напругу, що потенційно призведе до конфлікту [2].

Однак є й інша думка щодо причин виникнення конфліктів, яка полягає в розмежуванні внутрішніх та зовнішніх факторів. На думку Н.Автонойчук [2] та В.О.Нагаєвим [7], внутрішні причини конфлікту пов'язані з особистісними особливостями: внутрішніми суперечностями, ієрархією потреб і мотивів, почуттями, цінностями, когнітивною організацією та суперечностями між аспектами особистості. Зовнішні обставини виникають, коли задоволення важливих мотивів відносин стає неможливим або загрожується. Внутрішній конфлікт розгортається, якщо зовнішні фактори активізують внутрішні передумови, і може виявлятися через механізми заміщення в соціальній взаємодії [2; 7].

Особистісні конфлікти, спричинені внутрішніми суперечностями або зовнішніми факторами, можуть проявлятися як самозвинувачення, звинувачення оточення, або пояснення незалежними обставинами. Перші дві реакції часто притаманні конфліктним особистостям із завищеною самооцінкою, тривожністю та завищеними претензіями, а накопичена напруга може вилитися на інших. Рольові конфлікти, як важливий їхній вид, виникають через розбіжності між соціальними ролями, можливостями людини та очікуваною поведінкою, включаючи конфлікт "Я-роль" (невідповідність вимог ролі можливостям) та міжрольовий конфлікт (несумісність різних соціальних ролей). [3].

У літературі, крім внутрішніх та зовнішніх причин, виділяють також причини конфліктів у спільній діяльності та міжособистісній взаємодії. До

перших належать технологічна взаємозалежність, порушення норм та перенесення ієрархічних проблем на горизонтальні відносини. До других – взаємні симпатії/антипатії, несприятливий клімат, егоцентризм та порушення особистого простору. Значну роль відіграють особистісні якості: емоційна нестриманість, низька самооцінка, тривожність, агресивність, замкнутість та впертість [3].

Окрім поділу на внутрішні/зовнішні причини та класифікації за джерелом у діяльності/взаємодії, науковці також вивчають поетапну динаміку розвитку конфліктних ситуацій [3; 4; 5; 7]. Конфлікт розвивається поетапно: латентна фаза (передумови існують, але неусвідомлені), сприйняття (фіксація проблеми, важливий аналіз причин), емоційний етап (стресі тривога), розуміння та пошук рішень (відкрите обговорення з емоційним контролем та вислуховуванням), і завершальний етап результату (наслідки). Стратегія поведінки в конфлікті залежить від особистісної спрямованості та готовності до дій [5].

Конфлікти мають конструктивні або деструктивні наслідки. Конструктивний конфлікт дотримується етичних норм та ділових відносин, зміцнюючи стосунки та сприяючи розвитку. Натомість, деструктивний конфлікт виникає через наполегливість однієї сторони, ігнорування інтересів опонента або застосування неетичних методів, спрямованих на його придушення чи приниження.

За В.Сьяновою, юнацький вік – ключовий етап самовизначення, пошуку місця в суспільстві та формування життєвих планів. Переосмислення сімейних стосунків, прагнення до самостійності (на відміну від підліткового негативізму) можуть викликати внутрішні та зовнішні конфлікти. Перші глибокі емоційні переживання та важливі життєві вибори також є потенційними джерелами конфліктів [8].

Велика кількість робіт на тему юнацького віку схлодиться в єдиній думці, що саме в юнацькому віці, відбувається важливий процес формування особистісної ідентичності [1; 5; 6; 9; 10]. Вчені зазначають, що

психіка юнаків та дівчат, хоча їхнє самовизначення ще триває, вже підготовлена до цього процесу. Ця підготовка включає розвиток стійких уявлень про себе, суспільство, права й обов'язки, моральні принципи, відповідальність та інші психологічні інструменти, необхідні для свідомого, активного та творчого життя, що допомагає уникати деструктивних конфліктів і сприяє конструктивній взаємодії [5].

Н.В. Павлик наголошує на потребі юнаків у чіткій системі ідей для самовизначення та залежності гармонійного розвитку характеру від осмислення буття й морального самовизначення, що потребує духовно-моральних переконань та саморегуляції для свідомого і безконфліктного життя.

За М.Й. Боришевським, О.В. Шевченком та Н.Д. Володарською, які посилаються на Е. Еріксона, юнацький вік характеризується ключовими потребами у взаєморозумінні, якісному спілкуванні, корисності та єдності з групою. Незадоволення цих потреб може призвести до психологічних криз. Водночас, розвиток самосвідомості та світосприйняття створює можливість для позитивних змін у характері та стосунках, сприяючи гармонійному розвитку та запобіганню конфліктам [10].

Поведінка особистості в конфліктній ситуації, як зазначається в багатьох дослідженнях конфліктності в юнацькому віці, залежить від усвідомлення власних сил і можливостей, впливу зовнішнього середовища та індивідуально-психологічних особливостей учасників конфлікту [1;5;6;9;10].

У контексті розуміння факторів впливу на конфліктну поведінку юнаків, важливо розглянути особливості її прояву в цьому віці [1;5;6;9;10].

Конфліктність у юнаків часто проявляється вербально для досягнення особистих цілей та задоволення потреб [1]. Зростання конфліктності в юнацькому віці пов'язане з процесом набуття ідентичності, зокрема соціальної, що включає усвідомлення власного "Я" та його розмежування з соціальними ролями [11]. Прагнення юнаків до реалізації "соціального Я"

може збільшувати конфліктність. Соціалізація впливає на динаміку конфліктів: стабільне середовище може їх стримувати, а внутрішня напруга через високі домагання та планування майбутнього - провокувати. На завершальному етапі навчання стабільність неформальних груп може призводити до індивідуальної конфліктності залежно від задоволення потреб, причому юнаки не завжди контролюють свої прояви, використовуючи конфліктогени для з'ясування непорозумінь [11].

У контексті особливостей конфліктності в юнацькому віці, важливо враховувати кризові періоди розвитку, такі як криза середини навчання та внутрішньоособистісна криза. За даними Л.Б. Куліненко, ці кризи можуть тимчасово знижувати інтелектуальні показники, навчальну мотивацію, емоційно-вольову регуляцію та комунікативну компетентність, але в посткризовий період спостерігається їхнє відновлення та зростання. Важливим новоутворенням є усвідомлення особистісного значення обраної професії, що також впливає на характер та інтенсивність конфліктних проявів [11].

Л.Б. Куліненко виділяє три фази соціалізації студентів у ВНЗ, що впливають на їхню конфліктність. Перша фаза, початок навчання, часто супроводжується конфліктами через розбіжності між очікуваннями та реальністю навчального процесу, проявляючись у непорозуміннях. У цей період формуються неформальні групи, а конфліктна взаємодія може бути відкритою (з конфліктогенами) або закритою (уникнення, позиція спостерігача) [11].

Комунікативні труднощі в процесі соціалізації студентів, особливо на початковому етапі з його конфліктною взаємодією та формуванням мікрогруп, можуть загострювати внутрішньоособистісні конфлікти у юнаків [9].

Комунікативні труднощі в соціалізації студентів, особливо на першій фазі (конфліктна взаємодія через розбіжності в очікуваннях та формування мікрогруп), можуть загострювати внутрішньоособистісні конфлікти у

юнацькому віці. Аналіз першої фази Л.Б. Куліненко виявляє використання конфліктогенів для утвердження соціальної позиції. Друга фаза, зі стабільністю мікрогруп та особистісними конфліктами, також створює підґрунтя для внутрішніх конфліктів, що проявляються вербально для досягнення цілей [11].

Комунікативні труднощі на початкових етапах соціалізації студентів часто призводять до внутрішньоособистісних конфліктів, що є реакцією на перешкоди в досягненні навчальних та особистих цілей. За Л.О. Коберник, важливу роль відіграє поведінка, яка не відповідає нормам спілкування та очікуванням студентського середовища, а також індивідуальні особливості, що зумовлюють особисті конфлікти [6].

Аналіз психологічної літератури виявляє особистісні риси, що підвищують схильність до конфліктної поведінки, особливо в контексті внутрішньоособистісних конфліктів на різних етапах соціалізації студентів [1; 2; 6; 9; 10; 11]. Негнучкі, ригідні особистості частіше конфліктують, оскільки важко сприймають чужі погляди, є інертними та егоцентричними. Натомість, емпатійні та привітні люди конфліктують рідше [3; 9]. Недостатня свідомість і самосвідомість у соціальних ситуаціях, а також завищена самооцінка, можуть провокувати конфлікти через неадекватне сприйняття себе та негнучкість у взаємодії [6].

Особистісні особливості, що провокують конфлікти (негнучкість, ригідність, егоцентризм, завищена самооцінка), ускладнюють спілкування та створюють психологічні труднощі [1; 2; 3; 6; 9; 10; 11]. Ці проблеми поглиблюють дисгармонійність особистості, ускладнюючи соціалізацію та адаптацію, особливо під час навчання у ВНЗ [9].

Дослідження Л.О. Коберник виділяє десять основних способів впливу в конфлікті, що відображають поведінку конфліктних юнаків з труднощами в соціалізації: захоплення об'єкта, фізичне та психологічне насильство, тиск, демонстративні дії, санкціонування, утворення коаліцій, фіксація позиції аргументами, прояв дружельюбності та досягнення угоди через

поступки.інтенсивність використання цих способів залежить відіндивідуальних особливостей [6] .

Важливим фактором, що впливає на конфліктність юнаків та їхню соціальну взаємодію, є психологічна стійкість до стресу [2; 3]. Низька конфліктостійкість, часто пов'язана зі слабкою емпатією, може провокувати конфлікти через негативну оцінку поведінки інших. Неадекватна самооцінка (як завищена, так і занижена) також є джерелом конфліктів. Крім того, акцентуації характеру, як крайні варіанти норми, можуть проявлятися в надмірних реакціях та сприяти конфліктній поведінці [3].

Важливими об'єктивними чинниками, що впливають на мотивацію конфліктної поведінки, є трансформація цінностей у суспільстві під час реформ та економічний стан, що визначає соціальний статусі може спричиняти розшарування. Відсутність родинної підтримки підвищує ризик психологічних криз, а конфліктна поведінка може бути ознакою соціальної дезадаптації, руйнування родинних зв'язків та зміни соціальних ролей [2].

Важливо розглянути різні моделі поведінки особистості в конфліктних ситуаціях, враховуючи вплив об'єктивних соціально-економічних факторів таіндивідуальних психологічних особливостей на конфліктну поведінку [2; 11]. Деструктивна поведінка в конфлікті — це егоїстична ескалація до перемоги, часто через слабкий самоконтроль. Конструктивна модель передбачає уникнення або взаємовигідне рішення через переговори. Конформістська ж характеризується поступливістю та пасивністю. Ці моделі поведінки залежать від факторів, як-от неадекватна самооцінка, прагнення домінування, консерватизм, надмірна принциповість, негативні емоції та потреба у визнанні [2].

Вчені виділяють різні типи конфліктогенних особистостей, схильних до певних моделей поведінки в конфліктах: від агресивних та деструктивних ("агресивісти", "некеровані") до тих, що ускладнюють вирішення ("скаржники", "мовчуни", "песимісти", "нерішучі", "всезнайки"). Також розрізняють демонстративні, ригідні, надточні, безконфліктні та

раціоналістичні типи. Схильність до різних моделей поведінки в конфліктах залежить від поєднання особистісних рис та соціального контексту [2].

Конфліктна поведінка – це загострення протиріч з негативними емоціями. У юнацькому віці вона ускладнена процесами самовизначення, зміною стосунків, внутрішньою напругою та кризами розвитку. Негнучкість, егоцентризм, неадекватна самооцінка та емоційні особливості сприяють формуванню конфліктогенних типів. Розуміння цієї багатогранної юнацької конфліктності є ключовим для запобігання та вирішення конфліктів [4].

1.2 Риси характеру як особистісні чинники поведінки студентів в конфліктній ситуації

Характер у психології визначається як сукупність стійких психічних властивостей та особистих рис людини, що проявляються в її поведінці та діяльності [12].

За Р.В. Павелківим, характер — це сформована в діяльності та спілкуванні сукупність індивідуальних особливостей, що визначає типову поведінку. Він включає ставлення до себе, інших, справи та вольові якості. Риси характеру — це стійкі, сформовані соціумом стереотипи поведінки в типових ситуаціях. [12].

Психологічні властивості людини, що включають спрямованість, здібності та характер, формують її унікальне психічне обличчя і визначають поведінку. Ці властивості тісно взаємопов'язані та проявляються в діяльності. Індивідуальні особливості емоційної та вольової сфер відображаються в емоційній збудливості, стійкості, рішучості та ініціативності. Домінуючі емоційні переживання, що проявляються через настрій, впливають на загальну поведінку. [11].

У контексті психологічних властивостей особистості, Л.Б. Куліненко виділяє тривожність, агресію та ригідність як риси, що значно впливають на

поведінку. Їх деструктивний прояв може спричиняти конфлікти через проєкцію внутрішніх проблем на оточення, виступаючи важливими особистісними факторами, що визначають певні поведінкові моделі [2]. Дослідження тривожності, агресивності, ригідності та фрустрації поглиблює розуміння їхньої природи та механізмів, особливо у контексті виникнення негативних конфліктів як внутрішніх, такі соціальних, що розширює розуміння їхньої ролі в соціальному житті [3; 11].

Соціально-психологічні якості молодих людей формуються не лише віком, а й соціально-професійним статусом. Навчання у ВНЗ — це професійна діяльність, що впливає на формування установок, інтересів, цінностей та навичок, а також на соціалізацію. Попри матеріальну незалежність, молодь часто зберігає проблеми юнацького віку, що важливо враховувати для розуміння їхньої конфліктності [11; 13].

Конфліктність у юнацькому віці визначається віковими змінами, соціалізацією та адаптацією. Важливими умовами цієї конфліктності є внутрішні суперечності, що проявляються як внутрішньоособистісні конфлікти та відображаються у конфліктній поведінці [2; 7; 11]. За Л.Б. Куліненко, у юнацькому віці внутрішньоособистісні конфлікти включають: конфлікти самосвідомості, незадоволених потреб, деструктивності, рольові та неузгодженості (соціальні вимоги vs. особистісні цінності). Вони виникають із формуванням внутрішнього світу та особистісного значення аспектів життя [11].

Образ "Я" є ціннісною основою сприйняття та оцінки дійсності. Розвиток внутрішньоособистісних конфліктів залежить від критеріїв самооцінки. Сприйняття себе та цінність діяльності безпосередньо впливають на виникнення та перебіг внутрішніх конфліктів у юнацькому віці.

Особистісні конфлікти часто є підґрунтям для міжособистісних та міжгрупових зіткнень. Особам, схильним до внутрішніх конфліктів, властиві інтенсивні переживання, імпульсивність, завищені домагання та

підвищена критичність доінших при недостатній самокритиці. Ці особливості "образу Я" та критерії самооцінки можуть спотворювати сприйняття реальності та провокувати конфлікти у взаємодії з оточенням [3].

Конфліктність як стійка риса особистості формується поєднанням природних задатків та соціального досвіду. На її розвиток впливають особистісні (темперамент, агресивність, домагання, емоційний стан, акцентуації характеру), соціально-психологічні (установки, цінності, ставлення до опонента) та соціальні фактори (умови життя, оточення, культура) [6]. Таким чином, схильність до конфліктної поведінки є інтегрованим відображенням внутрішніх переживань та зовнішніх впливів [4].

До схожих висновків дійшла в своїй роботі Н.Автойчук [2]. Конфліктність як стійка риса особистості формується інтеграцією природних задатків та соціального досвіду. На неї впливають особистісні (темперамент, агресивність, домагання, емоційний стан, акцентуації характеру), соціально-психологічні (установки, цінності, ставлення до інших) та соціальні фактори (умови життя, оточення, культура) [2; 3; 4; 6; 7; 9; 11].

Враховуючи складну природу конфліктності, зумовлену природними схильностями, соціальним досвідом та різними особистісними, соціально-психологічними й соціальними факторами, особливу увагу слід приділити акцентуаціям характеру, які можуть призводити до дисгармонійної взаємодії з соціумом, провокуючи та загострюючи конфлікти [1; 6; 8; 14].

1.3 Особливості акцентуацій характеру в студентському віці

Юнацький вік – важливий період духовно-морального становлення та формування характеру, що включає активне формування світогляду, моральних орієнтирів, зростання самооцінки, когнітивно-моральний

розвиток (категоризація, систематизація, чутливість до справедливості, ідеали), становлення моральної свідомості (підпорядкування мотивів обов'язку, етична поведінка) та розвиток вольових рис для відповідальної діяльності [9].

Емоційні реакції юнаків індивідуальні та мінливі, відбуваються на тлі формування моральної свідомості та вольових якостей, на яке впливають біологічні, соціальні, особистісні фактори, життєва позиція, діяльність, виховання та самовиховання [9]. Характер юнаків може бути дисгармонійним, поєднуючи суперечливі риси (неврівноваженість, мрійливість/практицизм, прагнення до задоволень/самообмеження, доброта/агресивність, розбіжність між словами та ділами). індивідуальні емоційні реакції є частиною складного становлення характеру, що визначається внутрішніми та зовнішніми факторами [6; 8; 9; 11].

У юнацькому віці становлення характеру часто супроводжується дисгармонійністю, що проявляється у невірноваженості, суперечливості рис та розбіжностях між словами й ділами (Г.Шапелєва) [14].

Н.В. Павлик зазначає, що сучасна молодь, попри високий інтелект та обізнаність, часто має недостатній розвиток емоційно-вольової саморегуляції, що проявляється у невмінні контролювати емоції, низькій культурі спілкування та емоційному вигорянні, враховуючи дисгармонійність характеру юнацького віку (неврівноваженість, суперечливість) [9].

Враховуючи дисгармонійність характеру та недостатню емоційно-вольову саморегуляцію юнаків, їхні емоційні реакції варто аналізувати через призму акцентуацій характеру.

Вивчення акцентуацій характеру пов'язане з дослідженнями Карла Леонгарда щодо впливу особливостей характеру на поведінкові реакції та гіперболізованих рис особистості [16].

Акцентуації характеру – це надмірне посилення окремих рис особистості, що призводить до помітних, але не патологічних, відхилень у психології та поведінці [8; 16].

Формування акцентованих рис характеру, крайнього варіанту норми, найбільш інтенсивно відбувається в підлітковому віці, досягаючи піку, а потім сповільнюється. У подальшому житті акцентуації можуть згладжуватися, але їхні прояви можуть зберігатися в поведінці [1; 8; 14; 15].

Характерологічні акцентуації – це надмірно виражені риси характеру, особливо помітні в підлітковому віці, що можуть призводити до дисгармонійного розвитку та ускладнювати адаптацію.

Характерологічні акцентуації, як яскраво виражені риси характеру, що можуть спричинити дисгармонійний розвиток та проблеми з адаптацією, зазвичай з часом згладжуються [14]. У студентів акцентовані риси характеру можуть проявлятися ситуативно, особливо в особливих обставинах та за наявності внутрішньоособистісного конфлікту [1; 8; 14; 15].

Характерологічні акцентуації, яскраві риси підліткового віку, що можуть ускладнювати адаптацію, часто згладжуються з часом. Акцентуовані особистості є здоровими, але мають індивідуальні особливості, що несуть потенціал як для позитивних, такі для негативних соціальних проявів, генетично обумовлений природними здібностями [15]. Формування акцентованого характеру залежить від виховання та соціального середовища зазначають В.Сьянова[8] та Г.Шепелєва[15]. Акцентуації характеру, як негативні зміни, що знижують адаптацію та продуктивність, розвиваються під впливом нервової системи, виховання, соціуму, професійного розвитку та здоров'я. Їх поява зумовлена взаємодією соціальних і біологічних факторів, що може призводити до девіантної поведінки, невротичних реакцій, агресії та негативно впливати на самореалізацію та соціальну адаптацію, особливо при внутрішньому конфлікті.

Акцентуації характеру — це яскраві індивідуальні особливості здорових людей, що формуються під впливом генетики, соціального середовища та виховання. Хоча соціальні умови важливі, дослідження вказують, що основою є природжені індивідуальні особливості, які за наявності сприятливих соціальних умов, особливо в період становлення особистості, створюють ґрунт для розвитку акцентуацій. У цей період можливі негативні зміни характеру, що знижують адаптацію та продуктивність і можуть призводити до девіантної поведінки, невротичних реакцій та агресії, особливо при внутрішніх конфліктах. [1] .

На думку В. Сьянової, акцентуації характеру – це яскраві риси, сформовані природою та соціумом, що впливають на соціальну адаптацію. Їх гіпертрофовані прояви роблять особистість вразливою, ускладнюючи пристосування, особливо під час становлення, та можуть вести до негативних змін поведінки при внутрішніх конфліктах [8].

Більшість дослідників акцентуацій характеру вважають, що особистість з яскраво вираженою акцентуацією схильна до певного стилю поведінки в конфліктах [1; 8; 14]. Стиль поведінки в конфлікті визначається характерологічними особливостями, індивідуальними рисами та метою людини. Вибір стратегії залежить від потреб особистості, а мета в конфлікті зумовлена особистісними характеристиками, що потребують реалізації [1].

Оскільки особистість з акцентуацією характеру схильна до певного стилю поведінки в конфлікті, Г.В.Ложкін та Н.І.Пов'якель [4], на основі класифікації К. Леонгарда, виділили 12 типів конфліктних особистостей, пов'язаних з акцентуаціями характеру: гіперактивний (лідерство, піднесений настрій), дистимічний (пасивність, знижений настрій), циклоїдний (змінна товариськість), емотивний (надмірна чутливість), демонстративний (прагне уваги), збудливий (агресивність, дратівливість), застрягаючий (злопам'ятність), педантичний (надмірна акуратність), тривожний (невпевненість), екзальтований (мінливий настрій), інтровертований (замкненість), екстравертований (конформність).

Акцентуації характеру характеризуються вибірковою чутливістю та стійкістю до різних впливів, а труднощі з адаптацією в одних ситуаціях можуть поєднуватися з успішною адаптацією в інших. Знання типу акцентуації допомагає виявити вразливі риси, прогнозувати дезадаптацію та розробляти профілактику.

Висновок до першого розділу

Аналіз наукових праць підкреслює складність конфлікту, зумовленого розбіжностями в інтересах та цінностях, психологічною напруженістю та різними причинами. Конфліктність у юнацькому віці значуща через активне самовизначення, формування ідентичності, вплив соціалізації, криз розвитку та індивідуальних особливостей, що формують конфліктогенні типи з певними моделями поведінки. Характер, як стійкі психічні властивості, визначає поведінку та схильність до конфліктності. У юності формування характеру часто дисгармонійне, з недостатньою саморегуляцією, а емоційні реакції пов'язані з акцентуаціями характеру, що можуть впливати на адаптацію, особливо при внутрішніх конфліктах. Акцентуації характеру визначають стиль поведінки в конфліктах, залежно від рис та цілей особистості. Розуміння типів акцентуацій важливе для виявлення вразливостей, прогнозування дезадаптації та розробки профілактики для гармонізації взаємодії особистості з соціумом у юності.

РОЗДІЛ 2

ЕСПЕРИМЕНТАЛЬНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ ЗВ'ЯЗОК СТРАТЕГІЙ ПОВЕДІНКИ В КОНФЛІКТНІЙ СИТУАЦІЇ ТА ОСОБИСТІСНИХ РИС СТУДЕНТІВ ПСИХОЛОГІВ

2.1 Структура та методи дослідження

Проведення теоретичного дослідження, і, аналізу психологічної літератури, а також зроблені висновки з приводу особливостей поведінки, проявів рис характеру та конфліктності в юнаків, дозволяють нам провести емпіричне дослідження.

Наше дослідження проходило в період з січня по травень 2025 року. Експериментальною базою практики став Навчально-науковий інститут «Українська інженерно-педагогічна академія» Харківського національного університету ім. В.Н.Каразіна.

В проведеному дослідженні кількість учасників дорівнювала 40 студентів психологів, серед яких 20 першокурсників та 20 четвертокурсників.

Наше дослідження проходило в три етапи: етап підготовчий, етап констатації, етап висновків.

Під час першого етапу нами були виконані завдання, які були поставлені в рамках цього етапу:

1. Знайти методику, завдяки якій можливо визначити стратегій поведінки в конфліктних ситуаціях
2. Знайти методику, яка допомагає визначити риси характеру та темпераменту
3. Створити форму опитування та провести емпіричне дослідження за трьома обраними методиками, та зібрати отримані дані за допомогою сервісів Google Forms та Google Meet. Оформлення даних у зручному для перегляду вигляді та подальша обробка були здійснені завдяки Microsoft Office Excel та Statistica.

Під час другого, констатуючого етапу, перед нами стояло декілька задач:

- 1) Визначити домінуючі стилі поведінки в конфліктній ситуації серед студентів 1 та 4 курсів;
- 2) Визначити риси характеру студентів 1 та 4 курсів;

3) Визначити, чи є значуща відмінність у проявах особистісних рис між студентами 1 курсу та 4 курсу;

4) Виявити наявність кореляційної залежності між типами поведінки в конфліктній ситуації та особистісними рисами характеру студентів психологів;

На останньому етапі, нами були проаналізовані отримані результати, та сформульовані висновки.

Для досягнення поставлених перед нам задач, були використанні три методики: опитувальник "Визначення способів регулювання конфліктів" К.Томаса, Р.Кілмена; модифікований варіант тесту РХТ «Риси характеру і темпераменту»; опитувальник акцентуації характеру і темпераменту Леонгарда-Шмішека.

Для визначення домінуючих типів поведінки в конфліктних ситуаціях серед студентів-психологів використано опитувальник К. Томаса та Р. Кілманна "Визначення способів регулювання конфліктів" [18]. Методика К. Томаса та Р. Кілманна "Визначення способів регулювання конфліктів" спрямована на виявлення переважного стилю поведінки людини в конфліктних ситуаціях. Томас виділив п'ять основних видів поведінки:

- суперництво (орієнтація на власні потреби);
- уникнення (прагнення уникнути конфлікту);
- пристосування (поступливість);
- компроміс (взаємні поступки);
- співробітництво (пошук взаємовигідного рішення);

Для визначення особистісних рис характеру та рівня їх вираженості у студентів-психологів застосовано модифікований варіант тесту РХТ «Риси характеру і темпераменту» [19]. Цей опитувальник, розроблений на основі МППІ та адаптований лабораторією психологічного забезпечення освіти НМПЦ м. Харкова, оцінює емоційну реактивність, невротичність, рівень домагань, типологічні особливості та інші показники. Він складається з десяти розділів, що оцінюють:

- силу нервових імпульсів зі сторони збудження (працездатність, домінантність);
- чутливість нервової системи;
- силу процесів гальмування;
- рухливість нервових процесів;
- емоційну лабільність;
- розвиток першої та другої сигнальних систем;
- наявність підвищеної нервозності та психопатичних відхилень;
- рівень щирості;
- рівень притягань;

Кожен розділ досліджує окремий аспект функціонування нервової системи та індивідуальних особливостей для створення комплексного психофізіологічного профілю особистості.

Для виявлення загострених рис особистості, що можуть ускладнювати комунікацію та соціалізацію, серед студентів-психологів використано опитувальник акцентуації характеру і темпераменту Леонгарда-Шмішека [17]. Ця методика є особистісним опитувальником для діагностики 10 типів акцентуації характеру: демонстративний (прагне уваги, завищена самооцінка, артистизм, егоцентризм, емоційна нестабільність); застрягаючий (образливий, злопам'ятний, підозріливий, конфліктний, наполегливий, інертний); педантичний (ригідний, повільний, любить порядок, пунктуальний, нерішучий); збудливий (імпульсивний, дратівливий, запальний, поганий самоконтроль, конфліктний, повільний, байдужий); гіпертимний (активний, товариський, балакучий, позитивний настрої, ініціативний, легковажний, дратівливий); дистимічний (серйозний, пригнічений, повільний, песимістичний, малоконтактний, занижена самооцінка); тривожний (малоконтактний, мінорний настрої, боязкий, невпевнений, відповідальний, образливий, потребує підтримки); екзальтований (захопливий, усміхнений, товариський, балакучий, емоційно лабільний, альтруїстичний, прив'язаний); емотивний (емоційний, чутливий,

тривожний, глибоко переживає, гуманний, співчутливий, вразливий, уникає конфліктів); циклотимний (часті зміни настрою, залежить від обставин, непостійний у спілкуванні).

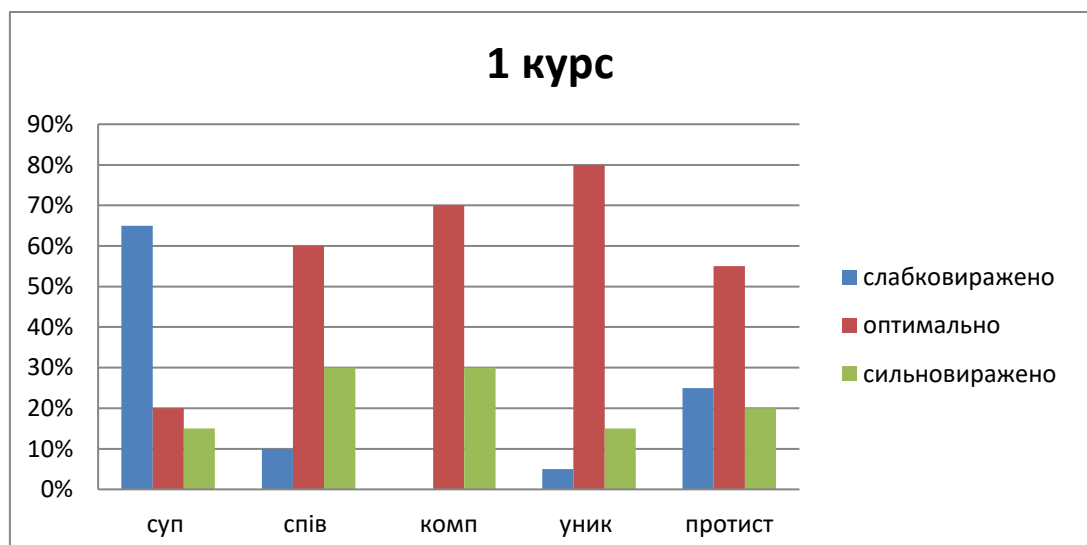
2.2 Аналіз результатів дослідження

Після опитування отримані відповіді були переведені в бали за кожною методикою згідно з правилами інтерпретації для подальшого аналізу переважних типів поведінки в конфліктній ситуації та домінуючих особистісних особливостей.

Ми розпочали з аналізу результатів опитувальника "Визначення способів регулювання конфліктів" К. Томаса, Р. Кілменна.

Згідно з інструкцією до методики, вираженість до вибору певної стратегії поведінки в конфлікті може полягати на слабко виражену, оптимальну та сильно виражену. На основі цього розподілу було підраховано кількість студентів 1 та 4 курсів зі слабкою, оптимальною та сильною вираженістю кожної з 5 стратегій поведінки в конфлікті (суперництво, співпраця, компроміс, уникнення, пристосування).

Для більш зручнішого аналізу, і, для наочного показу результатів статистичного опрацювання даних, одержаних у процесі дослідження, ми перенесли показники за 1 та 4 курсом в дві діаграми - Рис 2.1. та Рис 2.2.

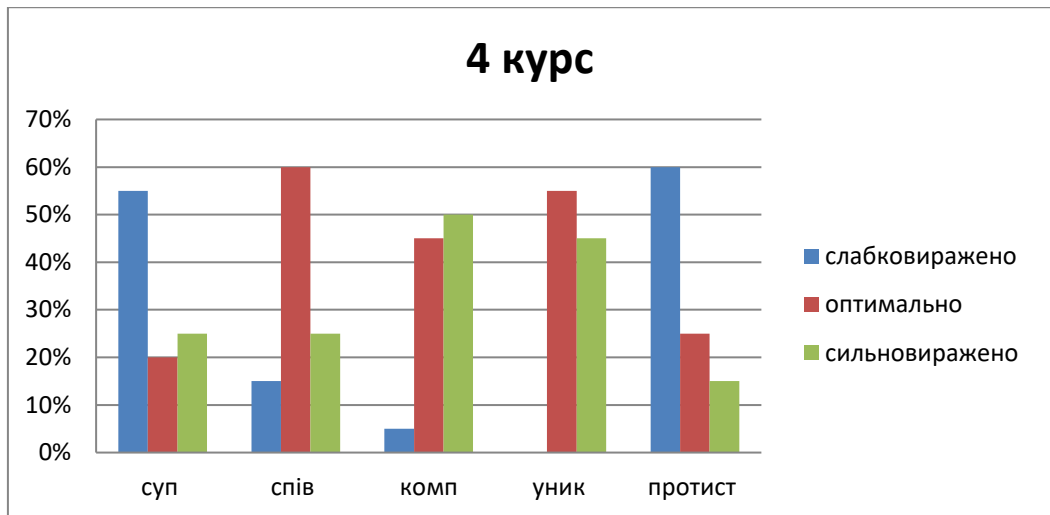

Рис 2.1., Рис.2.2. Розподіл тенденції до стратегії поводження в конфлікті студентів (%).
 Позначки: суп- суперництво, спів – співробітництво, комп- компроміс, уник- уникнення, протист- протистояння, слабовиражено - слабка вираженість тенденції до стратегії поводження в конфлікті, оптимальновиражено - оптимально - оптимальна вираженість тенденції до стратегії поводження в конфлікті, сильновиражено - сильна вираженість тенденції до стратегії поводження в конфлікті.

За результатами дослідження на 1 курсі, більшість студентів демонструють оптимальний рівень у таких стратегіях поведінки, як співпраця (60%), компроміс (70%) та уникнення (80%). Водночас, значна частина студентів (65%) виявляє слабовиражену схильність до суперництва, тоді як протистояння є переважно оптимальним (55%), але має значний відсоток слабовираженості (25%). Це свідчить про загальну орієнтацію на конструктивні та менш конфліктні стратегії взаємодії, хоча суперництво не є домінуючою рисою.

На 4-му курсі спостерігається цікава картина щодо стилів поведінки: більшість студентів, а саме 55% (11 осіб), проявляють слабовиражену схильність до суперництва, тоді як 20% (4 особи) демонструють оптимальний рівень, а 25% (5 осіб) – сильновиражений. У контексті співробітництва, переважає оптимальний рівень у 60% (12 осіб), при цьому лише 15% (3 особи) мають слабовиражений, а 25% (5 осіб) – сильновиражений рівень. Щодо компромісу, більшість студентів, а саме 50% (10 осіб), демонструють сильновиражений рівень, а 45% (9 осіб) –

оптимальний, і лише 5% (1 особа) – слабковиражений. Важливо відзначити, що 0% (0 осіб) мають слабковиражене уникнення, тоді як 55% (11 осіб) обирають оптимальний рівень, а 45% (9 осіб) – сильновиражений. Нарешті, протистояння є слабковираженим у 60% (12 осіб) студентів, оптимальним у 25% (5 осіб) і сильновираженим лише у 15% (3 осіб). Таким чином, на 4-му курсі більшість студентів віддають перевагу оптимальним та сильновираженим стратегіям співробітництва, компромісу та уникнення конфліктів, демонструючи при цьому слабку схильність до суперництва та протистояння.

Аналіз опитувальника К. Томаса та Р. Кілманна показав, що як студенти 1-го, так і 4-го курсів переважно віддають перевагу стратегіям співробітництва та компромісу: 60% першокурсників (12 осіб) та 60% четвертокурсників (12 осіб) продемонстрували оптимальну вираженість співробітництва; щодо компромісу, то 70% (14 осіб) на 1-му курсі виявили оптимальну вираженість, тоді як на 4-му курсі 45% (9 осіб) мали оптимальну, а 50% (10 осіб) — сильно виражену. Натомість, суперництво є непопулярною стратегією: 65% (13 осіб) першокурсників та 55% (11 осіб) четвертокурсників показали слабо виражене суперництво. З віком спостерігається тенденція до частішого використання уникнення студентами 4-го курсу (55% оптимально, 45% сильно виражено), порівняно з першокурсниками (80% оптимально, 15% сильно виражено). Водночас, четвертокурсники рідше вдаються до пристосування (25% оптимально, 60% слабо виражено), тоді як серед першокурсників цей показник становить 55% оптимально та 25% слабо виражено.

З віком у студентів-психологів спостерігається тенденція до частішого уникнення конфліктів та рідшого пристосування, при збереженні орієнтації на співробітництво та компроміс.

Отримані дані ми перевірили на наявність значущої різниці в показниках між студентам 1 та 4 курсу за методикою t-критерії Стьюдента. Отриманий результат зображено на зображенні 2.3.

соперн	4,90000	4,40000	0,46018	38	0,648006
сотрудн	6,30000	6,55000	-0,42883	38	0,670469
компром	7,60000	7,10000	0,88754	38	0,380371
уникн	7,30000	6,30000	2,14748	38	0,038197
прист	4,25000	5,80000	-1,94653	38	0,059013

Рис. 2.3 Перевірка значущих відмінностей в показниках між 1 та 4 курсами за t-критерієм Стьюдента. *Позначки:* соперн – суперництво; сотрудн- співпраця; компром- компроміс; уникн- уникнення; прист- пристосування.

За результатами t-критерію Стьюдента, виявлено статистично значущу різницю ($t=2.14748$, $p=0.038197$) у вираженості стратегії "уникнення" в конфліктних ситуаціях між студентами 4-го курсу (середнє=7.30000), які частіше схильні до уникнення, та 1-го курсу (середнє=6.30000). Інші показники під час перевірки виявились незначущими. Таким чином ми виявили, що між студентами психологами 1 курсу та 4 курсу лише за шкалою уникнення є значна різниця. Результат вказує на зростання тенденції до уникнення конфліктів.

Наступним кроком було обчислення результатів тесту РХТ «Риси характеру і темпераменту».

Через те, що шкали наявність неврозів та психопатичних відхилень та шкала брехні в інтерпретації мають окремий алгоритм розрахунку, в порівнянні з іншими шкалами в методиці, ми описали їх окремо.

Для спрощення аналізу та візуалізації результатів статистичної обробки даних дослідження, ми перенесли показники для 1-го та 4-го курсів у дві окремі діаграми – Рис 2.4. та Рис 2.5.

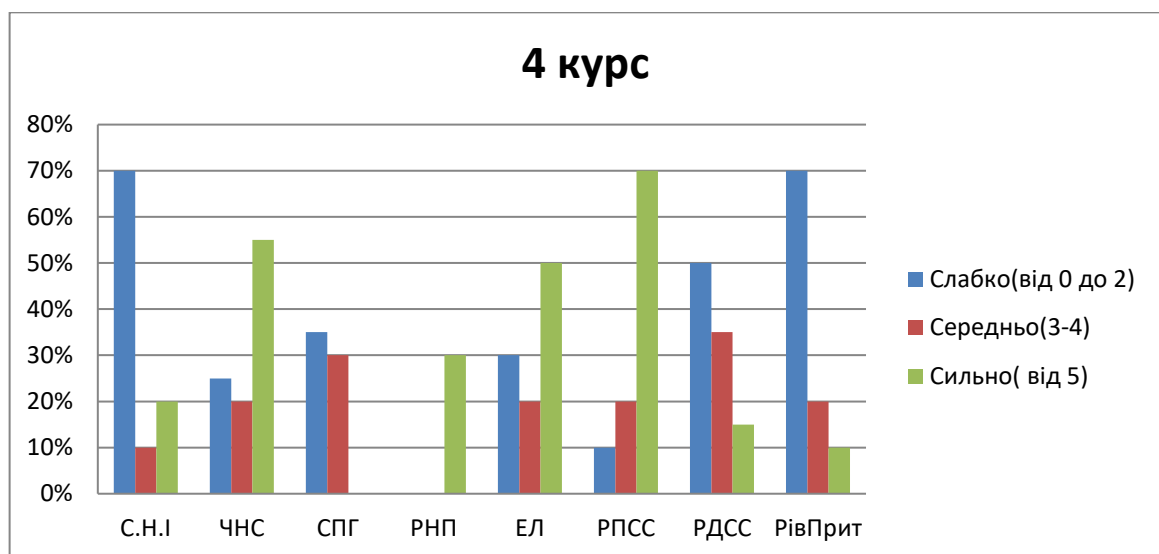
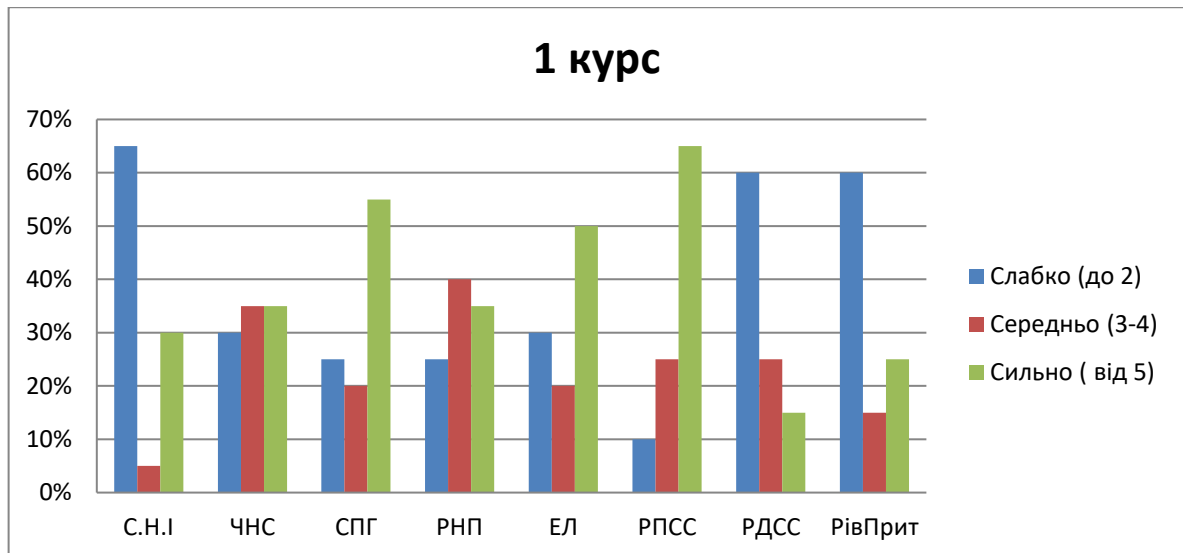

Рис.2.4., Рис.2.5. Розподіл вираженості рис характеру та темпераменту студентів (%). *Позначки:* сні - сила нервових імпульсів зі сторони збудження; чнс- чутливість нервової системи з боку нижчих порогів; спг- сила нервових процесів гальмування; рнп- рухливість нервових процесів; ел- емоційна лабільність (реактивність); рпсс- розвинутість першої сигнальної системи; рдсс- розвиток другої сигнальної системи; рівприт- рівень притягань.

На 1-му курсі показники виявили переважання слабких нервових процесів у 65% (13 осіб), тоді як сильний рівень спостерігався у 30% (6 осіб). Чутливість нервової системи розподілилася порівну між середнім та сильним рівнем – по 35% (7 осіб), при цьому слабкий рівень склав 30% (6 осіб). Здатність до співпраці в групі була сильно виражена у 55% (11 осіб) студентів, а слабо – у 25% (5 осіб). Рівень нервово-психічної напруги був середнім у 40% (8 осіб), а слабким та сильним – по 25% (5 осіб) та 35% (7

осіб) відповідно. Емоційна лабільність виявилася сильно вираженою у 50% (10 осіб) студентів. Розвиток першої сигнальної системи переважав на сильному рівні у 65% (13 осіб), тоді як розвиток другої сигнальної системи був слабким у більшості – 60% (12 осіб). Нарешті, рівень домагань був слабким у 60% (12 осіб), а сильним лише у 25% (5 осіб). Таким чином, студенти 1-го курсу характеризуються переважно слабкими нервовими процесами та низьким рівнем домагань, але водночас демонструють високу здатність до співпраці та емоційну лабільність.

На 4-му курсі, за даними таблиці, продовжує домінувати слабкість нервових процесів у 70% (14 осіб), що є навіть вищим показником, ніж на 1-му курсі. Водночас, чутливість нервової системи значно зросла: 55% (11 осіб) демонструють сильний рівень, тоді як слабкий показник знизився до 25% (5 осіб). Здатність до співпраці в групі розподілилася порівну між слабким та сильним рівнем – по 35% (7 осіб), а середній рівень склав 30% (6 осіб). Рівень нервово-психічної напруги дещо змінився, 40% (8 осіб) мають слабкий рівень, а середній та сильний – по 30% (6 осіб). Емоційна лабільність залишається високою, з 50% (10 осіб) студентів, які демонструють сильний рівень, як і на 1-му курсі. Розвиток першої сигнальної системи продовжує бути сильно вираженим у 70% (14 осіб) студентів. На жаль, розвиток другої сигнальної системи залишається переважно слабким у 50% (10 осіб), хоча середній рівень зріс до 35% (7 осіб). Рівень домагань на 4-му курсі ще більше знизився, досягнувши слабого показника у 70% (14 осіб). Отже, студенти 4-го курсу демонструють збереження слабкості нервових процесів та низького рівня домагань, але значне зростання чутливості нервової системи та подальше посилення розвитку першої сигнальної системи.

Результати тесту РХТ виявили в обох курсах переважання слабкості нервових процесів. На 1 курсі цей показник складав 65% (13 осіб), а на 4 курсі – 70% (14 осіб). Також було виявлено високу емоційну лабільність, що

становила 50% (10 осіб) на обох курсах, та низький рівень домагань: 60% (12 осіб) на 1 курсі та 70% (14 осіб) на 4 курсі.

З віком зростає чутливість нервової системи: на 1 курсі 35% (7 осіб) показали сильний рівень, тоді як на 4 курсі цей показник досяг 55% (11 осіб). Також спостерігається розвиток першої сигнальної системи: на 1 курсі 65% (13 осіб) мали сильний рівень, а на 4 курсі – 70% (14 осіб). Водночас, розвиток другої сигнальної системи залишається відносно низьким: на 1 курсі 60% (12 осіб) мали слабкий рівень, а на 4 курсі – 50% (10 осіб), хоча на 4 курсі спостерігається деяке зростання середнього рівня до 35% (7 осіб).

У 32.5% досліджуваних (13 із 40 осіб) виявлено можливі складнощі з адаптацією, конфліктність, внутрішній дискомфорт, труднощі з увагою та неприйняття себе й інших (показники за шкалою наявності неврозів та психопатичних відхилень > 10).

Більшість досліджуваних пройшли перевірку на достовірність за шкалою брехні, за винятком одного першокурсника.

Перевіривши отримані за тестом РХТ «Риси характеру і темпераменту» показники за методикою t-критерієм Стюдента на наявність значущої різниці між 1 та 4 курсом, ми побачили що значної розбіжності між курсами не виявлено.

Після цього, ми перейшли до обробки результатів опитувальника Леонгарда-Шмішека.

Згідно з інтерпретацією методики, акцентуація характеру та темпераменту вважається наявною при отриманні більше 12 балів за шкалою (максимум 24). Було підраховано кількість студентів кожного курсу з показниками нижче та вище 12 балів за кожною акцентуацією.

Для спрощення аналізу та більш наочного представлення статистичних даних, отриманих у ході дослідження, показники 1-го та 4-го курсів були представлені у вигляді двох діаграм, зображених на зображенні 2.6. та 2.7.

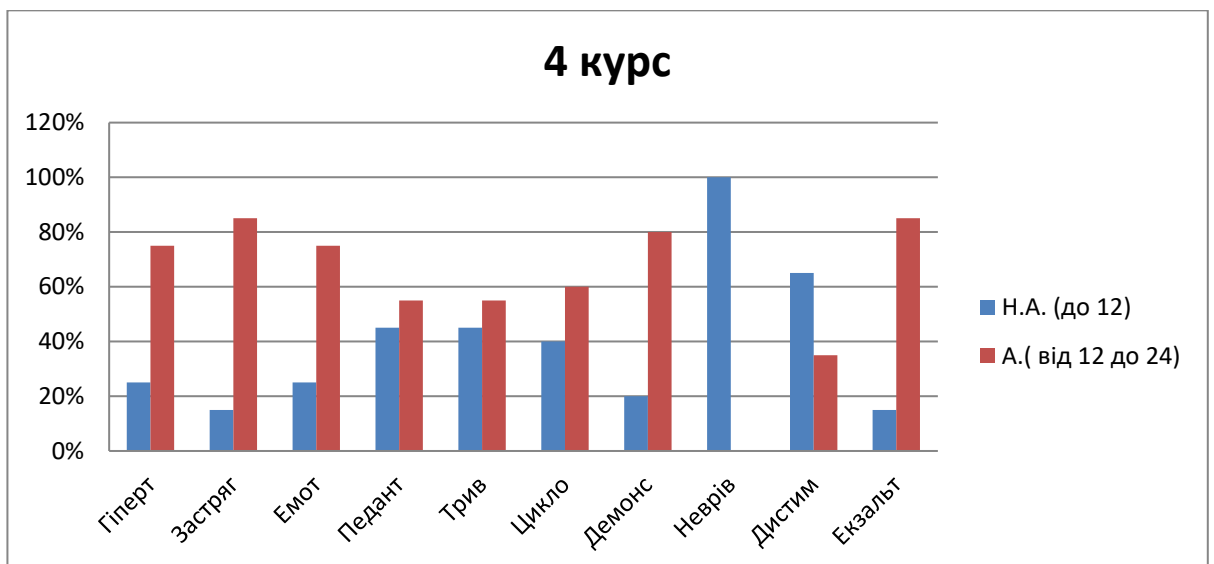
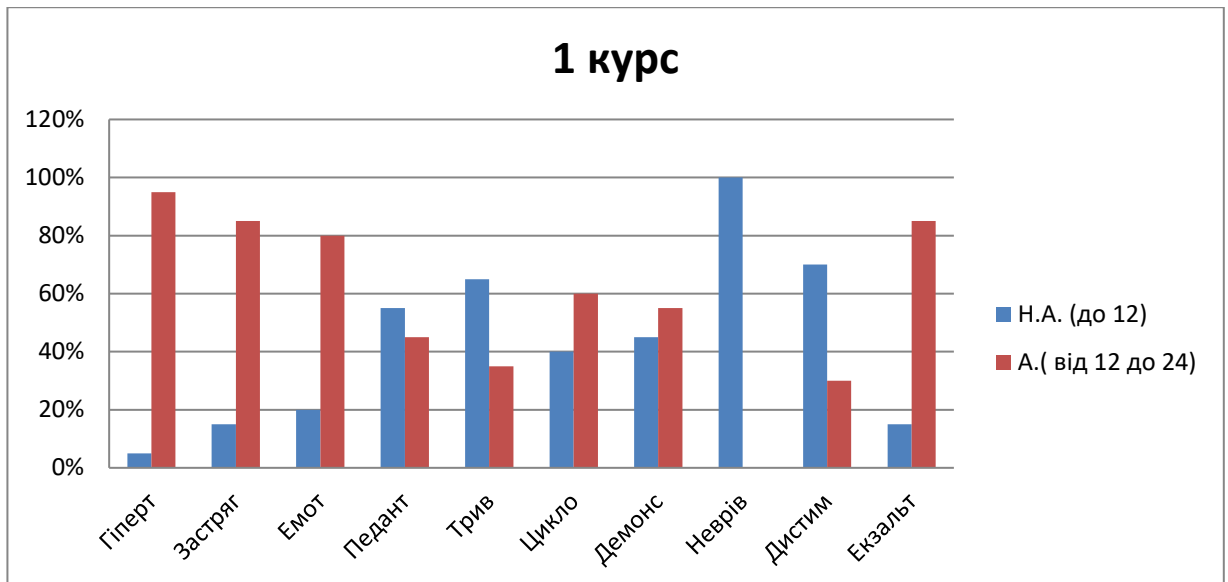

Рис.2.6., Рис.2.7. Розподіл наявності акцентуації характеру в студентів (%). Позначки: гіперт – гіпертимний т.а.х.; заст- застрягаючий т.а.х.; емот- емотивний т.а.х.; педант- педантичний т.а.х.; трив- тривожний т.а.х.; циклот –циклотимічний т.а.х.; демонстр – демонстративний т.а.х.; неуравн- нерівноважений т.а.х.; дист- дистимний т.а.х.; екзальт- екзальтований т.а.х..

На 1-му курсі серед студентів спостерігається високий рівень вираженості гіпертимності у 95% (19 осіб) та застрягання – у 85% (17 осіб). Емотивність також є вираженою у значної частини студентів – 80% (16 осіб). Щодо педантичності, то вона здебільшого невиражена у 55% (11 осіб), тоді як виражена лише у 45% (9 осіб). Більшість студентів, а саме 65% (13 осіб), мають невиражений рівень тривожності, а виражений – 35% (7 осіб). Циклотимність виражена у 60% (12 осіб) студентів, а невиражена у 40% (8

осіб). Демонстративність приблизно порівну розподілена між вираженою (55% (11 осіб)) та невираженою (45% (9 осіб)). Важливо відзначити, що неврівноваженість абсолютно невиражена у 100% (20 осіб) студентів. Дистимність є невираженою у 70% (14 осіб), а вираженою лише у 30% (6 осіб). Нарешті, екзальтованість виражена у переважній більшості – 85% (17 осіб). Таким чином, студенти 1-го курсу загалом демонструють високий рівень вираженості гіпертимності, застрягання та емотивності, при цьому майже повністю відсутня неврівноваженість.

На 4-му курсі, за даними таблиці, гіпертимність залишається вираженою у більшості студентів – 75% (15 осіб), хоча й дещо знизилась порівняно з 1-м курсом. Застрягання зберігає високий рівень вираженості у 85% (17 осіб), демонструючи стабільність цього показника. Емотивність, як і гіпертимність, все ще виражена у значній частині студентів – 75% (15 осіб). Проте, педантичність на 4-му курсі стає більш вираженою: 55% (11 осіб) мають виражений рівень, а невиражений зменшується до 45% (9 осіб). Тривожність також зросла, вираженою вона є у 55% (11 осіб), тоді як невираженою – у 45% (9 осіб). Циклотимність залишається на тому ж рівні, що й на 1-му курсі, з 60% (12 осіб) виражених випадків. Демонстративність значно зросла, тепер вона виражена у 80% (16 осіб) студентів. Неврівноваженість, як і раніше, абсолютно невиражена у 100% (20 осіб). Дистимність залишається переважно невираженою у 65% (13 осіб), а екзальтованість зберігає високий рівень вираженості у 85% (17 осіб). Таким чином, студенти 4-го курсу демонструють збереження більшості виражених акцентуацій, при помітному зростанні педантичності, тривожності та демонстративності, і повній відсутності неврівноваженості.

Аналіз опитувальника Леонгарда-Шмішека показав стабільність застрягаючого, циклотимного, неврівноваженого та екзальтованого типів акцентуацій серед студентів-психологів 1-го та 4-го курсів, що може свідчити про їхню базову роль. Інші акцентуації змінюються з віком, ймовірно, під впливом навчання та соціалізації.

З віком у студентів-психологів спостерігається зменшення гіпертимності. На 1 курсі 95% (19 осіб) мали виражену гіпертимність, тоді як на 4 курсі цей показник знизився до 75% (15 осіб). Також зменшилася емотивність: з 80% (16 осіб) на 1 курсі до 75% (15 осіб) на 4 курсі.

Натомість зростає педантичність: на 1 курсі вона була невираженою у 55% (11 осіб), а на 4 курсі вже 55% (11 осіб) показали виражену педантичність. Тривожність також зросла: на 1 курсі невиражена тривожність була у 65% (13 осіб), а на 4 курсі — у 45% (9 осіб), тоді як виражена тривожність зросла з 35% (7 осіб) до 55% (11 осіб). Демонстративність збільшилася з 55% (11 осіб) вираженої на 1 курсі до 80% (16 осіб) на 4 курсі. Неврівноваженість не характерна для студентів обох курсів, адже 100% (20 осіб) на обох курсах мали невиражену нерівноваженість.

Після перевірки результатів опитувальника акцентуації характеру і темпераменту Леонарда-Шмішека за допомогою t-критерію Стьюдента, істотної різниці між показниками 1-го та 4-го курсів не виявлено.

2.3 Взаємозв'язок стратегій поведінки в конфліктній ситуації та рис характеру студентів психологів

Для виявлення взаємозв'язку між стратегіями поведінки в конфліктах та рисами характеру студентів-психологів проведено кореляційний аналіз за методикою Пірсона між результатами опитувальників К. Томаса-Р. Кілманна, Леонарда-Шмішека та тесту РХТ, що дозволить зрозуміти вплив індивідуальних особливостей на стиль поведінки в конфліктних ситуаціях.

Першим етапом проведено кореляційний аналіз між показниками тесту РХТ та опитувальника Томаса-Кілманна для виявлення фундаментальних зв'язків між загальними тенденціями поведінки, рисами характеру та стратегіями конфліктної поведінки. Результати представлено в таблиці 2.1.

Таблиця 2.1.

Кореляційний аналіз показників тесту "Риси характеру і темпераменту" (РХТ) та опитувальником "Визначення способів регулювання конфліктів «Томаса-Кілмена».

	СНІ	ЧНС	СП Г	РНП	ЕЛ	РПС С	РДС С	НП	ШБ	Рівпри т
суп	0,211	- 0,209	- 0,18 4	0,03 5	- 0,27 9	- -0,37	- 0,033	0,04 5	0,03 2	0.358
спів п	0,071	- 0,073	- 0,03	0,1	- 0,06 7	- 0,037	0,021	- 0,07 6	0,07 3	-0,001
ком п	-0,124	0,061	0,06 8	-0,03	0,04 5	0,263	0,277	- 0,01 1	-0,15	-0,306
уни к	-0,1	0,048	0,06 5	0,11 2	0,15 4	0,143	- 0,181	0,17 1	-0,04	-0,036
при ст	-0,185	0,249	0,05 2	-0,17	0.39 7	0,24	- 0,045	- 0,09 6	0,02 9	-0,296

Кореляційний аналіз виявив значущі зв'язки між стратегіями поведінки в конфліктних ситуаціях та рисами характеру студентів-психологів. Зокрема, суперництво помірно прямо пов'язане з рівнем домагань ($r=0.36$), що вказує на кореляцію між схильністю до суперництва та лідерськими якостями. Пристосування помірно прямо залежить від емоційної лабільності ($r=0.39$), припускаючи, що готовність пожертвувати інтересами може супроводжуватися емоційною нестабільністю. Водночас, існує обернена залежність між суперництвом та розвиненістю першої сигнальної системи ($r=-0.37$), що свідчить про зв'язок між домінуванням у конфлікті та схильністю до конкретного, а не абстрактного мислення.

Після кореляційного аналізу РХТ та опитувальника Томаса-Кілменна проведено аналогічний аналіз з опитувальником Леонгарда-Шмішека для дослідження взаємозв'язку між акцентуаціями характеру/темпераменту та взаємодією загальних рис особистості зі стратегіями поведінки в конфліктах. Результати представлено в таблиці 2.2.

Таблиця 2.2.

Кореляційний аналіз показників тесту "Риси характеру і темпераменту" (РХТ), опитувальника "Визначення способів регулювання конфліктів" Томаса-Кілмена» та опитувальника акцентуації характеру і темпераменту Леонгарда-Шмішека

	сопе рн	сотру дн	компр ом	уник н	при ст	СНІ	ЧН С	СП Г	РН П	ЕЛ	РПС С	РДС С	НІП	ШБ	Рівпр ит
гіперт	0.142	-0.019	-0.162	- 0.14 9	0.11 5	0.34 8	0.22 0	0.09 0	0.34 6	0.24 8	0.17 3	0.00 4	- 0.11 5	- 0.03 0	0.207
застр	0.280	0.100	-0.358	- 0.25 4	0.07 8	0.05 9	0.23 5	0.26 5	0.02 3	0.28 9	0.10 0	0.05 7	0.48 5	0.39 1	0.374
эмот	- 0.314	0.110	0.056	- 0.01 1	0.35 4	0.26 1	0.41 5	0.01 8	0.05 4	0.27 6	0.15 9	0.00 2	0.01 8	- 0.24 8	-0.368
педант	0.094	0.034	-0.309	- 0.06 7	0.09 5	0.23 5	0.21 2	0.03 5	0.05 2	0.31 4	0.00 6	0.26 0	0.41 1	0.18 1	-0.009
трив	0.029	-0.009	0.016	0.06 0	0.00 2	0.50 9	0.54 4	0.34 9	0.24 2	0.68 2	0.06 4	0.02 1	0.61 1	0.20 6	-0.169
циклот	- 0.093	-0.292	0.199	0.20 2	0.12 9	0.39 0	0.37 4	0.40 7	0.09 7	0.33 5	0.00 8	0.06 3	0.36 6	0.00 9	-0.143
демонс тр	0.064	0.101	-0.012	0.29 3	0.19 1	0.08 1	0.10 1	0.07 9	0.42 9	0.03 2	0.19 0	0.17 4	0.22 5	0.08 6	0.131
неврав	0.220	-0.137	-0.076	0.16 2	0.13 8	0.41 3	0.33 1	0.14 7	0.04 1	0.46 0	0.25 8	0.02 0	0.56 7	0.10 9	-0.086
дист	- 0.024	-0.177	0.042	0.31 2	0.11 8	0.30 5	0.20 5	0.19 1	0.20 7	0.38 4	0.27 9	0.09 7	0.49 7	0.21 7	0.083
екзальт	0.095	-0.549	0.218	0.18 1	0.01 7	0.16 5	0.17 3	0.01 8	0.05 3	0.29 1	0.17 5	0.08 9	0.35 1	- 0.08 0	0.004

Зважаючи на те, що акцентуації є гіперболізацією рис характеру та темпераменту, доцільно провести кореляційний аналіз для виявлення зв'язку між стратегіями поведінки в конфліктній ситуації, акцентуаціями та загальними рисами характеру й темпераменту.

Кореляційний аналіз виявив позитивний зв'язок між гіпертимним типом акцентуації та силою нервових імпульсів ($r=0.348$) і рухливістю нервових процесів ($r=0.346$). Це може вказувати на взаємозв'язок між вираженістю гіпертимних рис (товариськість, балакучість, емоційність, енергійність, ініціативність, оптимізм, імпульсивність, дратівливість) та рухливістю нервової системи, потребою в стимуляції, швидкістю переключення уваги та психічною витривалістю.

Виявлено негативний зв'язок між стратегією компроміс та застрягаючим типом акцентуації ($r=-0.358$), що свідчить про низьку схильність до компромісу у осіб зі злопам'ятністю. Водночас, застрягаючий тип позитивно корелює з наявністю неврозу психопатичності ($r=0.485$), шкалою брехні ($r=0.391$) та рівнем притягань ($r=0.374$), вказуючи на те, що вища злопам'ятність може бути пов'язана з більшою ймовірністю неврозів, брехні та мотивації до успіху.

Виявлено негативну кореляцію між емотивним типом акцентуації та стратегією суперництва ($r=-0.314$) і Рівнем притягань ($r=-0.368$). Це означає, що емоційно вразливі та чутливі до емоцій інших особистості менш схильні до суперництва та прояву лідерських якостей. Натомість, емотивний тип позитивно корелює з чутливістю нервової системи ($r=0.415$) та стратегією пристосування в конфлікті ($r=0.354$), вказуючи на те, що гіперемоційні люди, будучи більш чутливими до емоцій інших, частіше обирають пристосування в конфліктах, є сором'язливими, глибоко переживають невдачі, проявляють емпатію та потребують підтримки.

Педантичний тип акцентуації має позитивну кореляційну залежність з емоційною лабільністю та реактивністю ($r=0.314$), а також з вірогідністю наявності неврозу та психопатичності ($r=0.411$). Це може свідчити про те,

що вираженість вимогливості до себе та інших, надмірної акуратності, пунктуальності, формальності та ригідності може супроводжуватися емоційною нестабільністю та дратівливістю. Крім того, виявлено значущий зв'язок між педантичним типом акцентуацій характеру та нервозністю, що може вказувати на труднощі з пристосуванням до нових умов та можливе неприйняття себе.

Кореляційний аналіз виявив значущі зв'язки між тривожним типом акцентуації та силою нервових імпульсів зі сторони збудження ($r=-0.589$), силою процесів гальмування ($r=-0.349$), чутливістю нервової системи ($r=0.544$), емоційною лабільністю ($r=0.682$) та нервозністю/психопатичністю ($r=0.611$). Це вказує на те, що вища тривожність корелює з вищою чутливістю нервової системи та емоційною нестійкістю, а також з більшим прийняттям себе. Водночас, зростання тривожності пов'язане зі зниженням акуратності, обережності, стриманості, спокою та самостійності, а також зі збільшенням нерішучості.

Для циклотимного типу акцентуації виявлено помірні негативні кореляції з силою нервових імпульсів ($r=-0.39$) та силою процесів гальмування ($r=-0.407$), що може свідчити про швидку втомлюваність та знижену концентрацію. Водночас спостерігаються помірні позитивні кореляції з чутливістю нервової системи ($r=0.374$), емоційною лабільністю ($r=0.335$) та невротичністю/психопатичністю ($r=0.366$), вказуючи на підвищену емоційну нестабільність, часті зміни настрою та можливу тривожність або труднощі в соціальній адаптації.

Між демонстративним типом акцентуації та рухливістю нервових процесів виявлено помірний позитивний кореляційний зв'язок ($r=0.429$), що свідчить про те, що особистості з вираженими демонстративними рисами, які прагнуть бути в центрі уваги, мають тенденцію до швидкої зміни емоцій та легкості переключення уваги.

Для неврівноваженого типу акцентуації характеру спостерігається комплексна картина взаємозв'язків з

різними психофізіологічними показниками. Виявлено помірну негативну кореляцію з силою нервових імпульсів ($r=-0.413$), що свідчить про те, що особистості з неврівноваженим типом акцентуації, ймовірно, мають слабку нервову систему. Це може проявлятися в швидкій стомлюваності, низькій витривалості до стресу та схильності до перевантажень. Одночасно зафіксовано помірні позитивні кореляції з чутливістю нервової системи ($r=0.331$), емоційною лабільністю ($r=0.460$) та показниками невротичності/психопатичності ($r=0.567$). Ці зв'язки вказують на те, що люди з неврівноваженим типом характеру характеризуються підвищеною вразливістю до зовнішніх подразників, вираженими коливаннями настрою, схильністю до тривожності, дратівливості та імпульсивності. Таким чином, їхня поведінка та емоційні реакції є менш передбачуваними та більш інтенсивними, що може ускладнювати соціальну адаптацію та підвищувати конфліктність.

Між дистимним типом акцентуації та стратегією уникнення ($r=0.312$), емоційною лабільністю ($r=0.384$) та нервозністю та психопатичністю ($r=0.497$) виявлено позитивний кореляційний зв'язок. Це вказує на те, що особистості зі схильністю до хронічно пригніченого стану частіше обирають уникнення конфліктів, водночас демонструючи тенденцію до емоційної нестійкості та труднощів з адаптацією.

Для екзальтованого типу акцентуації виявлено слабкий позитивний кореляційний зв'язок з нервозністю та психопатичністю ($r=0.351$) і помірний негативний кореляційний зв'язок зі співпрацею ($r=-0.549$), що може свідчити

про певну нервозність та імпульсивність при одночасних труднощах у налагодженні співпраці.

Для перевірки відповідності даних нормальному розподілу, що є важливим для коректної інтерпретації кореляційного аналізу, застосовано критерій Колмогорова-Смірнова, результати якого представлено в таблиці 2.3.

Таблиця 2.3.

Критерій нормальності Колмогорова-Смірнова

	N	макс.D	К.-С. p
гіперг	40	0.124090	p > .20
застр	40	0.168862	p > .20
эмот	40	0.226430	p < .05
педанг	40	0.099950	p > .20
трєв	40	0.120809	p > .20
циклот	40	0.154645	p > .20
демонстр	40	0.207667	p < .10
неуравн	40	0.147871	p > .20
дист	40	0.207236	p < .10
экзальт	40	0.246614	p < .05
соперн	40	0.186217	p < .15
сотрудн	40	0.182887	p < .15
компром	40	0.178087	p < .20
уникн	40	0.148378	p > .20
прист	40	0.078826	p > .20
СНІ	40	0.137242	p > .20
ЧНС	40	0.118500	p > .20
СПГ	40	0.146373	p > .20
РНП	40	0.147022	p > .20

ЕЛ	40	0.076304	p > .20
РПСС	40	0.194191	p < .10
РДСС	40	0.128272	p > .20
НП	40	0.100003	p > .20
ШБ	40	0.238226	p < .05
Рівприт	40	0.134774	p > .20

Більшість показників відповідають нормальному розподілу (перевірка критерієм Колмогорова-Смірнова), лише 3 змінні не пройшли тест, що, ймовірно, пов'язано з різними системами оцінювання в використаних методиках.

Проведене дослідження студентів-психологів виявило, що з віком зростає схильність до уникнення конфліктів, при домінуванні співробітництва та компромісу. В обох групах переважають слабкість нервових процесів, емоційна лабільність та низький рівень притягань. У студентів зростає чутливість нервової системи. Значна частина студентів має ознаки труднощів з адаптацією. Кореляційний аналіз показав зв'язки між типами акцентуацій, стратегіями конфліктної поведінки та рисами характеру, зокрема тривожного типу з негативними емоційними проявами та схильністю до невротичних станів.

2.4 Практичні рекомендації щодо корекції конфліктної поведінки студентів

Результати дослідження виявили серед студентів юнацького віку утруднення в комунікації через емоційну нестійкість та схильність до негативних емоційних реакцій, а також недостатній розвиток навичок конструктивного розв'язання конфліктів.

Емоційна нестійкість, гіперчутливість та реактивність на стрес ускладнюють конструктивне розв'язання конфліктів, сприяючи деструктивним стратегіям (уникнення, агресія) замість діалогу та компромісу. Внутрішній дискомфорт через труднощі адаптації та

самоприйняття посилює емоційну напругу, знижує емпатію та ускладнює розуміння інших людей. Неefективне розв'язання конфліктів призводить до накопичення негативних емоцій, стресу, відчуття безпорадності, погіршуючи психологічний стан та адаптацію, створюючи замкнене коло проблем.

Для подолання емоційної нестійкості та схильності до негативних емоційних реакцій у студентів пропонується запровадження практик емоційної регуляції, зокрема майндфулнесу, вправ та технік стабілізації емоційного стану та зниження імпульсивності у спілкуванні [9; 20].

Для розвитку навичок конструктивного розв'язання конфліктів необхідно впроваджувати тренінги з активного слухання, асертивного спілкування та переговорних стратегій для підвищення соціальної компетентності та ефективної взаємодії в складних комунікативних ситуаціях [3; 4; 6].

Оскільки порушення емоційної сфери в юнацькому віці зумовлюють деструктивну конфліктність, психологічна допомога, спрямована на розвиток емоційної сфери молоді (підтримка сильних сторін, формування самооцінки, навчання саморегуляції, конструктивне вираження негативу), є важливим елементом психокорекції для покращення адаптації та комунікації, сприяючи зниженню деструктивної поведінки.

Для покращення адаптації та спілкування молоді психологічна допомога в розвитку емоційної сфери є важливим елементом психокорекції, що включає підтримку сильних сторін, формування самооцінки, навчання самоконтролю та конструктивному вираженню негативних емоцій [21].

Психокорекція характеру в юнацькому віці спрямована на виправлення дисгармонійних рис особистості, переважно через індивідуальну роботу. При м'якій дисгармонійності корекція зосереджується на зміцненні емоційно-вольової сфери (організованість, самовладання, стресостійкість, терпіння, впевненість), розвитку моральних якостей (доброта, позитивний світогляд) та корекції негативних рис

(гордість, екстернальність, лицемірство, демонстративність), чому сприяє духовно-моральний розвиток, особливо важливий при вираженій дисгармонійності для формування самоконтролю та стресостійкості [9].

Для психокорекції характеру в юнацькому віці важливо діагностувати характерологічні особливості для виявлення "групи ризику" (підлітки з проблемами виховання, з неблагополучних сімей, соціально дезадаптовані, орієнтовані на деструктивні об'єднання), яким особливо необхідні індивідуально-розвивальне середовище. Раннє виявлення та своєчасні консультації/програми можуть спрямувати їхній розвиток конструктивно. Для всієї молоді важлива психологічна робота з усвідомлення руйнівного впливу образ, навчання ефективному спілкуванню та прощенню для гармонізації характеру та цілісного позитивного розвитку [9].

Програма «The PRACTICE Model» В. Каннінгема (0-29 років) інтегрує розвиток соціо-емоційної компетентності (вирішення проблем, стійкість, мотивація, контроль, командна робота, ініціатива, впевненість, етика) з урахуванням вікових особливостей, культурного контексту та історичного періоду. існують також інші ефективні методи для розвитку цієї сфери у молоді, такі як релаксація, казкотерапія, танцювальна та музична терапія, проблемні семінари, дискусії, ігри, кейс-методи, театральна педагогіка, волонтерство, соціально-психологічні тренінги, арт-терапія, психогімнастика, поведінкова терапія, моделювання, проектування, бібліотерапія, лекції, консультування, дихальні практики, йога, холотропне дихання, коучинг, фільмотерапія, візуалізація та форум-театр. Широке міжнародне застосування «The PRACTICE Model» підкреслює важливість такого підходу.

Програма «21st Century Competencies» (Національна дослідницька рада, 2012, вік від дитинства до зрілості) охоплює пізнавальні (мислення, знання, творчість), внутрішньоособистісні (самооцінка, гнучкість, доброчесність) та міжособистісні (спільна діяльність, співробітництво, лідерство) вміння. Програма пропонує ресурси для особистісного,

професійного та громадського зростання, включаючи самооцінку, звіти, відео, блог, посібники, онлайн/виїзні курси та посилання на зовнішні ресурси.

Вітчизняна 8-місячна програма «Soft Skills» М. Франко спрямована на розвиток емоційної та соціальної компетентностей для покращення особистого життя, професійного саморозвитку та гармонійних взаємин. Програма включає розпізнавання та керування емоціями, самостабілізацію в стресі, оптимізацію когнітивних процесів, визначення тригерів та ресурсів, виявлення високих рівнів емоційної та соціальної компетентності в комунікації, розуміння рівнів комунікації та побудову ефективних взаємин, а також запобігання конфліктам через активне слухання, доповнюючи міжнародні підходи з урахуванням вітчизняного контексту [21].

У психокорекції характеру та емоційної компетентності молоді важливим є формування навичок конструктивного розв'язання конфліктів для успішної соціалізації та психологічного благополуччя. Розглянемо детальніше розвиток цих навичок.

Для ефективної взаємодії в конфліктах молоді ключовим є точне прогнозування розвитку конфлікту. Чим кращий прогноз ескалації та наслідків, тим ефективніше розв'язання. У разі ризику помилки прогнозування доцільна стратегія перестраховування, що передбачає переоцінку потенційних негативних тенденцій для обережного та виваженого підходу до розв'язання конфліктів, мінімізації ризиків та сприяння конструктивному завершенню [2].

Для конструктивного розв'язання конфліктів молоді, поряд з прогнозуванням їх розвитку, важливим є володіння правилами безконфліктного спілкування, зокрема уникнення конфліктогенів, протидія конфліктогену, прояв емпатії та доброзичливі послання. Свідоме уникнення конфліктогенів є ключовим у профілактиці конфліктів, оскільки навіть необережне слово може призвести до ескалації. Емпатія та повага до

співрозмовника запобігають конфліктогенним реакціям, сприяючи гармонійній взаємодії [4].

Важливим є також позбавлення від особистісної конфліктності та стереотипів конфліктної поведінки через формування конструктивних моделей взаємодії. Рекомендовано: відмовлятися від домінування, бути принциповим без безкомпромісної боротьби, використовувати прямолінійність доречно, усміхатися, поважати традиції без абсолютизації, тактовно говорити правду, бути незалежним без самовпевненості, відрізнити наполегливість від настирливості, не очікувати справедливості, якщо сам несправедливий, адекватно оцінювати себе, проявляти ініціативу за потреби, демонструвати доброзичливість, витримку та спокій, спрямовувати енергію на самореалізацію, а не на конфлікти. Дотримання цих правил сприяє зниженню конфліктності та формуванню культури безконфліктного спілкування.

Для зниження конфліктності особистості фахівці виділяють стратегії: порушення системи "опонент-опонент" (наприклад, структурні зміни, що обмежують взаємодію), створення умов, за яких "ціна" перемоги стає надто високою, та цілеспрямований вплив на особистість, корекція її відносин та психологічних установок. Найбільш конструктивним є останній підхід, спрямований на внутрішні зміни, що відповідає меті формування культури безконфліктного спілкування та гармонійних відносин у молодіжному середовищі [4].

Окрім Індивідуальних стратегій зниження конфліктності, важливу роль у профілактиці відіграє групова робота, особливо з групами ризику. Різноманітні методи групової психологічної роботи навчають усвідомленню себе, вільному самовираженню, глибокому розумінню інших, розвивають відповідальність, емпатію, довіру, вмінню виражати почуття та розуміти емоції, а головне – допомагають позбутися конфліктності та деструктивної поведінки, усвідомити неадекватні думки та вчинки. Комплексний підхід, що поєднує індивідуальні та групові методи, є ключем

до формування культури безконфліктного спілкування та гармонійних відносин у молодіжному середовищі [4].

Для профілактики конфліктів важливе попередження стресів через зміщення фокуса з зовнішнього змагання на внутрішній розвиток, що знижує ймовірність конфліктів та стрес. Розуміння відносності оцінок допомагає легше переживати невдачі. Усвідомлене обмеження кількості рішень та сфер активності зменшує інформаційний стрес, важливий для попередження конфліктів та збереження психологічного благополуччя. Турбота про емоційне і інформаційне навантаження є невід'ємною частиною профілактики конфліктності на індивідуальному та груповому рівнях.

Для попередження стресів, пов'язаних з конфліктами, важливо переглянути власні домагання, зменшивши вимоги до себе та інших. У незмінних конфліктних ситуаціях ключовим є зміна ставлення до них. Внутрішня гармонія (життя за совістю) знижує вплив критики. Важливо пам'ятати про суб'єктивність сприйняття благополуччя та порівнювати себе з іншими, враховуючи різні обставини. Задоволеність життям підвищує стійкість до стресу. Зменшення обсягу інформації, зміна життєвої стратегії та ставлення до проблем нормалізують рівень стресу. Здоровий сон, якісна вода та регулярні фізичні навантаження є додатковими факторами профілактики стресу та конфліктів.

Для запобігання стресам важливо змінити сприйняття проблеми та вчасно розпізнати передконфліктну стадію спілкування, використовуючи прийоми повернення розмови в конструктивне русло (визнання часткової правоти, жарт, зміна теми, поступка, відкладання обговорення). Важливими є також адекватна самооцінка, впевненість та розвиток конфліктостійкості (здатності зберігати конструктивну взаємодію попри конфліктогени), яка залежить від емоційно-вольової стійкості, пізнавальних процесів, спрямованості особистості та стереотипів соціальної взаємодії.

Зважаючи на важливість адекватної самооцінки та конфліктостійкості у попередженні конфліктів, окремої уваги заслуговує мистецтво

конструктивної критики, оскільки саме вона часто стає причиною непорозумінь. Щоб уникнути деструктивних наслідків, критика має бути позитивною та спрямованою на поліпшення. Перш ніж критикувати, необхідно з'ясувати, чи можна вирішити проблему без цього, визначити мету критики та ставлення людини до своїх помилок, врахувати її реакцію, точно знати факти й наслідки, провести всебічний аналіз, вислухати позицію та чітко сформулювати проблему. Для збереження позитивних відносин важливо, щоб людина сприймала критику як допомогу у виявленні та усуненні недоліків, відокремлюючи зміст від особистості критика. Будь-яка критика може бути корисною, спонукаючи до роздумів та вдосконалення, а її відсутність може свідчити про байдужість. Розумна людина здатна до самокритики навіть без зовнішніх зауважень.

Зважаючи на важливість розвитку конфліктостійкості та конструктивного сприйняття критики, існують різні методи психокорекції конфліктної поведінки. Серед них: соціально-психологічний тренінг (СПТ), що через довіру, аналіз ситуацій, відкрите висловлювання, активність, фокус на емоціях та конфіденційність розвиває навички безконфліктної взаємодії; індивідуальне психологічне консультування, яке через терапевтичні відносини змінює світогляді поведінку, позитивно впливаючи на конфліктні реакції; аутогенне тренування (АТ), що надає інструменти для релаксації, самонавіювання, концентрації та самоконтролю, допомагаючи керувати емоціями та зменшувати тривожність і агресивність; а також регулярний самоаналіз власної поведінки в конфліктах [3].

Висновки до другого розділу

Дослідження студентів-психологів 1-го та 4-го курсів показало взаємозв'язок між їхньою конфліктною поведінкою, психофізіологічними особливостями та акцентуаціями характеру, що змінюються з віком.

Стратегії поведінки у конфлікті: На обох курсах домінують конструктивні стратегії: на 1-му курсі співпраця (60%), компроміс (70%) та уникнення (80%), суперництво слабо виражене (65%). На 4-му курсі зберігається високий рівень співпраці (60% оптимально) та компромісу (50% сильно виражено), а уникнення стає ще більш поширеним (55% оптимально, 45% сильно виражено). Статистично значуща різниця ($t=2.147$, $p=0.038$) виявлена лише у стратегії уникнення, яка зростає на 4-му курсі (середнє 7.30 проти 6.30 на 1-му).

Психофізіологічні особливості: Обидва курси характеризуються переважанням слабких нервових процесів (65% на 1-му, 70% на 4-му курсі), високою емоційною лабільністю (50% на обох курсах) та низьким рівнем домагань (60% на 1-му, 70% на 4-му курсі). З віком зростає чутливість нервової системи (з 35% сильного рівня на 1-му до 55% на 4-му курсі) та посилення розвитку першої сигнальної системи (з 65% до 70% сильного рівня).

Акцентуації характеру: На 1-му курсі домінують гіпертимність (95%), застрягання (85%) та емотивність (80%). На 4-му курсі ці риси зберігаються, проте гіпертимність (75%) та емотивність (75%) дещо знижуються. Водночас, помітно зростає педантичність (з 45% невираженої на 1-му до 55% вираженої на 4-му), тривожність (з 35% вираженої до 55%) та демонстративність (з 55% до 80%). Неврівноваженість відсутня (100%) на обох курсах.

Взаємозв'язки між характеристиками: Кореляційний аналіз виявив низку значущих зв'язків. Наприклад, суперництво прямо пов'язане з рівнем домагань ($r=0.36$) і обернено — з розвитком першої сигнальної системи ($r=-0.37$). Пристосування корелює з емоційною лабільністю ($r=0.39$). Гіпертимність позитивно асоціюється з силою ($r=0.348$) та рухливістю нервових процесів ($r=0.346$). Застрягаючий тип негативно корелює з компромісом ($r=-0.358$) та позитивно — з неврозами/психопатичністю ($r=0.485$), брехнею ($r=0.391$) та рівнем домагань ($r=0.374$).

Дослідження показало, що студенти-психологи юнацького віку мають труднощі у спілкуванні через емоційну нестійкість та схильність до негативних реакцій, що заважає конструктивному вирішенню конфліктів та сприяє деструктивним стратегіям. Для подолання цих проблем та покращення адаптації необхідний комплексний підхід: впровадження практик емоційної регуляції (майндфулнес), тренінгів комунікативних навичок (активне слухання, асертивність), психологічна допомога для формування самооцінки та саморегуляції, діагностика "груп ризику", а також профілактика стресу через зміну ставлення до проблем і розвиток конфліктостійкості. Ефективними є міжнародні ("The PRACTICE Model", "21st Century Competencies") та вітчизняні ("Soft Skills") програми розвитку соціо-емоційної компетентності, а також індивідуальні та групові методи психокорекції, що дозволяють формувати навички безконфліктного спілкування та гармонійних відносин у молодіжному середовищі.

ВИСНОВКИ

Проведені теоретичний та емпіричний аналізи взаємозв'язку стратегій поведінки в конфліктній ситуації та рис характеру студентів психологів, дозволили зробити висновки:

1. Конфлікти у юнацькому віці є складними, загострюючись через активне самовизначення та кризи розвитку. Характер, як сукупність стійких психічних властивостей, безпосередньо визначає поведінку та схильність до конфліктності. У юності його формування часто є дисгармонійним, характеризується недостатньою саморегуляцією, що впливає на адаптацію, особливо при внутрішніх конфліктах. Розуміння цих особливостей характеру є важливим для прогнозування проблем та розробки профілактичних заходів для гармонізації взаємодії особистості з соціумом.

2. Студенти 1-го курсу демонструють перевагу конструктивних стратегій поведінки у конфлікті (співпраця, компроміс, уникнення) та виявляють високий рівень гіпертимності, застрягання та емотивності, при цьому характеризуються слабкими нервовими процесами та низьким рівнем домагань. На 4-му курсі зберігаються подібні орієнтації на стратегії взаємодії, але посилюється слабкість нервових процесів, зростає чутливість нервової системи та розвиток першої сигнальної системи, а також помітно зростає педантичність, тривожність і демонстративність в акцентуаціях характеру, при незмінній відсутності неврівноваженості на обох курсах.

3. Кореляційний аналіз виявив значущі взаємозв'язки між стилями поведінки в конфлікті, рисами характеру та акцентуаціями особистості студентів-психологів: суперництво корелює з рівнем домагань та нижчим абстрактним мисленням, пристосування — з емоційною лабільністю. Гіпертимність пов'язана з рухливістю нервової системи, застрягання — а зі злопам'ятністю, неврозами та

схильністю до брехні, а емотивність, навпаки, зменшує суперництво та підвищує чутливість і пристосування. Педантичність, тривожність, циклотимність, неврівноваженість, дистимність та екзальтованість також мають свої кореляції з емоційною нестабільністю, невротичністю та особливостями нервової системи, що підкреслює складний взаємозв'язок між особистісними рисами та поведінкою в конфліктних ситуаціях.

4. Для розвитку емоційної стабільності, конструктивного вирішення конфліктів та покращення адаптації молоді необхідний комплексний підхід. Він включає: навчання емоційній регуляції (майндфулнес), тренінги комунікативних навичок (активне слухання, асертивність), психологічну підтримку для формування самооцінки та саморегуляції, діагностику "груп ризику", та профілактику стресу через зміну ставлення до проблем і розвиток конфліктостійкості. Ефективними є міжнародні та вітчизняні програми розвитку соціо-емоційної компетентності, а також індивідуальні та групові методи психокорекції.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

- 1 Н.І Левус, Е.В Ткачук. Схильність осіб з різними акцентуаціями характеру до певного стилю поведінки у конфлікті. «Young Scientist». 2021. Т. 8. С. 25-29.
- 2 Н.Автойчук. Конфліктна поведінка особистості як результат впливу об'єктивних та суб'єктивних чинників. 2019. Т. 5. С. 3–8.
URL:<https://doi.org/10.30970/2522-1876-2019-5-1>
- 3 В.Ф.Орлов, О.М.Отнич, О.О.Фурса. Психологія конфлікту: навч.-мет. посіб. Київ : ДЕТУТ, 2008. – 422 с.
- 4 Г. В Ложкін, Н.і. Пов'якель. Психологія конфлікту: теорія сучасна практика : навч. посіб. Київ : ВД «Професіонал», 2006. 416 с.
- 5 М. М. Набок. Соціально-гуманітарні аспекти розвитку сучасного суспільства. Суми, 2024. 300с
- 6 Л.О.Коберник. Конфліктні форми поведінки: виникнення та подолання в юнацькому віці: методичні рекомендації. Умань : Алмі, 2009. 77с.
- 7 В.О. Нагаєв. Конфліктологія. Київ : Центр навчальної літератури, 2004. 199 с.
- 8 В.Сьянова. Психологічні особливості прояву акцентуацій характеру в юнацькому віці // Psychological Dimensions of Culture, Economics, Management: Science Journal. 2018. № 11. С. 253–257. URL:
<https://surli.cc/mismtg>.
- 9 Н.В. Павлик. Психологія гармонізації характеру в юнацькому віці: монографія. Київ : Логос, 2015. – 383 с.
- 10 М.Й. Боришевський, О.В. Шевченко, Н.Д. Володарська. Психологічні закономірності розвитку духовності особистості: монографія. Київ: Педагогічна думка, 2011. 200 с.
- 11 Л.Б. Куліненко. Психологія конфліктності юнаків в умовах військового стану. Ізміл, 2024. 141 с.

- 12 Р.В. Павелків .Загальна психологія. Підручник. Київ : Кондор, 2009. 576 с.
- 13 Фальова О.Є. Психологічні проблеми та кризи в розвитку особистості студента / О.Є. Фальова // Педагогіка, психологія та медико-біологічні проблеми фізичного виховання і спорту: зб.наук.праць за редакцією проф. Єрмакова С.С. - Харків: ХДАДМ (ХХІІІ), 2008. - №7. – С. 138-141.
- 14 Г. Шепелева. Акцентуації характеру в юнацькому віці. URL: <https://journal.kdpu.edu.ua/psychology/article/view/3735/3411> (дата звернення: 13.03.2025)
- 15 Леонгард К. Акцентуовані особистості. Київ : Фенікс, 2000. 544с.
- 16 Варій М. Й. Загальна психологія.: підр. Київ : Центр учбової літератури, 2009. – 1007
- 17 Опитувальник акцентуації характеру і темпераменту Леонарда Шмішека. URL: <https://kipt.sumdu.edu.ua/uk/studentam/sotsialno-psykholohichna-sluzhba/item/2474-opituvalniik-aktsentuatsiji-kharakteru-i-temparamentu-leongarda-shmisheka>.
- 18 Шевченко В.Є. Діагностика схильності до конфліктної поведінки Методика К.Томаса. Всеосвіта. URL: <https://vseosvita.ua/library/diagnostika-shilnosti-do-konfliktnoi-povedinki-metodika-ktomasa-121591.html>.
- 19 Особистість: практичні засади вивчення: навч.-метод. пос. / С. М. Дмитрієва, С. М. Максимець та ін. Житомир: видавництво ЖДУім.і. Франка, 2017. 330 с.
- 20 О. А. Чала. Порушення емоційної сфери як чинник деструктивної конфліктності юнацтва // Часопис Київського університету ім. Бориса Грінченка 2013. С. 1-11.
- 21 Шашенкова А. Соціо-емоційна компетентність як чинник розвитку саморегуляції студентів : дис. ... канд. психол. наук : 19.00.07 / Харків, 2023. 326 с.